

University of
Sistan and Baluchestan

Association of Geography
and Planning
of Border Areas of Iran

Analytical Approach in order to Identify Strategic Variables Affecting Poverty Production in Semnan Province

Seyyed Mojtaba Ghazi Mirsaed^{1✉}, Isa Dadarsi Sisi², Fateme Zarei³

1. Assistant Professor of the Department of Urban Planning, Semnan University, Faculty of Arts.
✉ E-mail: sm.mirsaed@semnan.ac.ir
2. Bachelor of Urban Planning, Semnan University, Faculty of Arts.
E-mail: dadrasyisa@gmail.com
3. Bachelor of Urban Planning, Semnan University, Faculty of Arts.
E-mail: Fatemehzareii7973@gmail.com

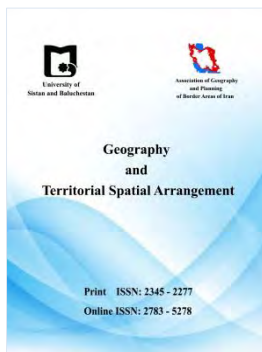

How to Cite: Ghazi Mirsaed, S.M; Dadarsi Sisi, I & Zarei, F. (2022). Analytical Approach in order to Identify Strategic Variables Affecting Poverty Production in Semnan Province. *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 12 (44), 29-36.

DOI: <http://dx.doi.org/10.22111/GAIJ.2022.41654.3000>

Article type:
Research Article

Received:
17/02/2022
Received in revised form:
07/03/2022
Accepted:
28/05/2022
Publisher online:
21/09/2022

ABSTRACT

The imbalance in the spatial distribution of developments causes the formation of areas in which there is a clear contradiction in the development of central and peripheral areas. Such contradictions ultimately lead to changes in the quality of social and economic indicators, especially those related to poverty and livelihoods; There is a clear difference between these variables between rural and urban settlements in the provinces, which ultimately has led to the evacuation of most rural settlements. In the present study, with interpretive-structural analysis of the functional system of Semnan province, it has been tried to use the opinions of experts in the form of interviews and questionnaires, by examining the relationships between 80 variables and also using MICMAC software, production processes and poverty reproduction. Identify strategic variables for the evolution of this system. The results of the study show that the variable of water shortage has been one of the most important factors in the migration of the active population of villages to cities and as a result their evacuation. On the other hand, the value-added variables of total economic activities, capital flow, concentration of employment in cities, migration, concentration of active population in cities, existence of industrial estates and spatial and political dispersion of power in cities, by creating a sequence, have reproduced poverty in rural areas; Accordingly, by investing in the variables of water resources transfer and dam construction, improving the quality of the network of roads between urban and rural areas, as well as improving the agricultural sector and production in rural areas, unemployment and income reduction can be reduced and subsequently poverty can be prevented.

Keywords:

Regional Poverty, Systemic Attitude, MICMAC, Strategic Variables, Semnan Provinc.

© the Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

Extended Abstract

Introduction

The imbalance in the spatial distribution of developments causes the formation of areas in which there is a clear contradiction in the development of central and peripheral areas. Such contradictions ultimately lead to changes in the quality of social and economic indicators, especially those related to poverty and livelihoods; This is accompanied by a decrease in social, economic, educational and cultural justice and causes poverty and consequently other social harms in the more vulnerable parts of a region or province. Semnan province has been selected as a case study of the present study. Imbalance in the spatial distribution of developments has ultimately led to changes in the quality of economic indicators, especially indicators related to poverty and livelihood, in this province; As a huge difference between these variables is observed between rural and urban settlements of Semnan province Which has eventually led to the evacuation of many rural settlements. Therefore, the present study was conducted to provide a interpretive analysis of the functions of Semnan province in order to identify important variables involved in the production and reproduction of poverty and at an intermediate level.

Study Area

Semnan province with an area of about 98 thousand square kilometers is one of the largest provinces of the country, which is located in the central region of Iran. With Semnan as its center, this province borders North Khorasan, Golestan and Mazandaran provinces from the north, South Khorasan and Isfahan provinces from the south, Razavi Khorasan province from the east, and Tehran and Qom provinces from the west. The population of this province is about 702,000 people in the census of the Statistics Organization (2015), and with a gross density of 7.2 people per square kilometer, it is one of the least dense provinces in the country. In total, there are 20 cities and 280 villages in this province, and in recent decades, a considerable part of the village residents have migrated to the city. Considering that the unemployment rate in Semnan province is 6.8% and this rate reaches 15% in the villages of the province, there is a big difference between the unemployment rate and other livelihood indicators between the urban and rural communities of this province.

Material and Methods

From a systemic point of view, a region or province can be considered as a sub-system or part of a subordinate system. The relationship of its components with each other is the basis of the operation of this system. For this purpose, considering Semnan province as a part of a meta-system, the main actors of the system, including 80 main and most influential variables, were selected from among 126 primary variables. In the following, Mic Mac software with the logic of examining the degree of interaction and mutual influence, has been used in order to perform interpretive-structural analysis; In order to use this method, first a matrix of 80 x 80 was formed based on the expressed variables. And by placing the variables in rows and columns, the extent of the interaction of each of them with each other has been studied by 20 experts in this field. And after measuring the reliability of the answers, the final matrix is formed and entered into Mic Mac software. The research process is as follows (Pic 1).

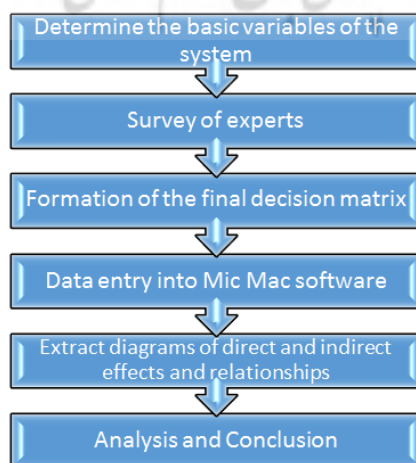

Figure 1- Research steps, Source: Authors

Result and Discussion

The results of the analysis indicate the reliability of the input data to the software; In other words, by examining the direct effects diagram, it was found that the variables have a logical distribution in each of the four areas of the diagram based on the degree of effectiveness and affectivity. In order to apply any changes in the system and improve the evolution process in it, it is necessary to know the strategic variables. Thus, according to the direct impact diagram, strategic variables based on the degree of keyness are: "value added of all economic activities", "capital flow", "employment concentration in cities", "migration of active population from rural to cities", "concentration.

In examining 2% of the most important and fundamental direct relationships in the system, The density of direct impact lines indicates the importance of four variables: "groundwater level", "transfer of water resources and dam construction", "private incentive for investment" and "migration of active population from rural to urban areas"; Among these, groundwater level, transfer of water resources and dam construction and to some extent private sector investment are among the most important and fundamental variables that affect the entire system. As mentioned, the problems caused by water shortage in both the drinking and agricultural sectors is one of the most important factors in reducing the economic potential of the villages, which has caused the evacuation of most of the villages in the province.

An examination of 1% of the most important and fundamental system relationships reveals an indirect relationship diagram. "Total value added of economic activities", "intra-provincial migration" and "informal settlements" have the highest density in the channels of indirect effects in the system. The added value of all economic activities indirectly has the most important effects on other components of the system and if it is distributed evenly between cities and villages in the province, it causes indirect communication channels to spread these effects throughout the system.

Conclusion

In the present study, an attempt was made to identify the roots of poverty production at the rural and urban scales through structural interpretive analysis in relation to the functional system of Semnan province, and to develop the existing system using the proposed strategic variables. Problems due to water shortage have been among the most important factors in the migration of rural population to cities and evacuation of villages; As a result, the variables of "transfer of water resources and dam construction" and "quality of the network of roads between urban and rural areas" were among the effective variables that can revive agriculture and production in rural areas along with quality communication network, unemployment in rural areas and widespread poverty. Prevent in rural populations. Also, "value added of all economic activities", "capital flow", "employment concentration in cities", "migration of active population from rural to urban", "concentration of active population in urban areas", "industrial estates" along with "spatial and political division of power" In the cities, they are strategic two-dimensional variables that, by creating a sequence cycle, have led to the outflow of labor and capital from rural to urban areas, thus contributing to rural poverty. A noteworthy point that emerges from the results of the present study is the existence of the roots of urban poverty in the upstream systems or the regional-national system; In a way, the analysis of the functional system of Semnan province revealed only the roots and causes of widespread rural poverty; While the causes of urban poverty are often rooted in extra-provincial functions. As a result, the evolution of the system by strategic variables can control rural poverty in the long run in the first stage and then urban poverty in the next steps and prevent its reproduction by the system.

Key words: Regional Poverty, Systemic Attitude, MICMAC, Strategic Variables, Semnan Provinc.

References (Persian)

Abu Nouri, Ismail; Maliki, Nader. (2008). Poverty line in Semnan province during development programs (1989-2004), Social Welfare, Seventh Volume, No. 28, 215-237.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=83991>

Aghili, Seyedeh Maryam; Lahmian, Reza; Alipour Nakhi, Abbas. (2019). The role of renovation and reconstruction of worn texture on the quality of urban life (Case study: Prince Ghasem neighborhood of Gorgan), Quarterly Journal of New Attitudes in Human Geography, Volume 12, Number 1, pp. 21-1.

<https://civilica.com/doc/1165202/>

Ahmadi Shadmehri, Mohammad Taher; David, Azadeh. (2015). The Role of Government Expenditure in Providing Socio-Economic Infrastructure and Poverty Reduction in Iran, *Journal of Strategic and Macro Policies*, Volume 3, Number 16, pp. 10-1.

<https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?ID=254443>

Ahmadi, Turan; Jafari, Yahya; Rahimi, Ibrahim (2021). An Analysis of Spatial Inequalities with Land Management Approach (Case Study: Bushehr Province), *Quarterly Journal of Sustainable Urban and Regional Development Studies*, Volume 1, Number 3, pp. 1-16.

<https://civilica.com/doc/1241419>

Amini, Mina; Saremi, Hamidreza; Qalibaf, Mohammad Baqir (2018). The place of urban governance in the process of recreating the worn-out urban fabric Case study: District 12 of Tehran. *Geographical Research*, Volume 23, Number 3, pp. 217-202.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=527836>

Asgharpour, Kasra; Khanlu, Nasim; Ziari, the dignity of God; Shali Amini, Vahid. (2018). Spatial analysis of urban poverty in order to achieve social justice (Case study: Dezashib neighborhood of District 1 of Tehran Municipality), *Ethical Research (Islamic Education Association)*, Volume 9, Number 1, pp. 36-21.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=538544>

Darwish, Baqir; Mohammadian, Angel. (2019). Poverty Transformation in Ilam Province during the Second to Fifth Development Plans: Emphasizing the Effects of Targeted Subsidies Policy, *Parliament and Strategy*, Volume 26, Number 100, pp. 305-273.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=501011>

Eftekhari, Seyed Farrokh; Karami, Ayatollah; Nouripour, Mehdi (2012). A Study of Poverty in Rural Areas of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad Provinces, *Agricultural Economics*, Volume 6, Number 1, pp. 179-204.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=176160>

Ghanbari, Abolfazl. (2011). Analysis of Factors Affecting Inequality in Urban Areas of Iranian Provinces, *Geographical Quarterly Journal of Environmental Management*, Volume 4, Number 13, pp. 169-137.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=143432>

Ghasemi Siani, Mohammad; Haghi, Mehdi. (2016). Explaining the extent of urban poverty and identifying informal settlements from the perspective of spatial justice Case study: Nasimshahr, Tehran, *Quarterly Journal of Regional Planning*, Volume 6, Number 24, pp. 265-245.

http://jzpm.miaa.ac.ir/article_2174.html

Jamali, Rahim; Shamsuddin, Ali; Continuous, Jacob. (2020). Identification of key drivers affecting the formation and physical development of southern cities of Bushehr province (Case study: Kangan city), *Haft Hesar environmental studies (Haft Hesar)*, Volume 9, Number 33, pp. 108-93.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=541110>

Kalantari, Khalil; Ahdalehzadeh, Gholam Hossein (2012). *Spatial planning and land management*, Farhang Saba Publications, fourth edition, Tehran.

<https://www.gisoom.com/book/11354116/%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%A8%D8%B1%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87-%D8%B1%DB%8C%D8%B2%DB%8C-%D9%81%D8%B6%D8%A7%DB%8C%DB%8C-%D9%88-%D8%A2%D9%85%D8%A7%DB%8C%D8%B4-%D8%B3%D8%B1%D8%B2%D9%85%DB%8C%D9%86/>

Kesai, Mitra; Razavi, Seyyed Reza. (2017). Investigating private factors in planning of Semnan province. *Scientific and Research Quarterly of New Attitudes in Human Geography*, Azad University, 11th Volume, No. 41, pp. 132-144.

https://geography.garmsar.iau.ir/article_663693.html

Khodadad Kashi, Farhad; Bagheri, Farida. (2005). How to Distribute Poverty among Iranian Households, Iranian Economic Research Quarterly, Year 7, No. 22, pp. 42-31.

https://ijer.atu.ac.ir/article_3774.html

Land management document of Semnan province (2018). Saman Consulting Engineers Company, Sinan Management and Planning Organization, Volume One.

<https://semnan.mporg.ir/FileSystem/View/File.aspx?FileId=e70dac57-2cdf-448a-808d-be0906c9266a>

Mahdavi Hajiloui, Massoud. (2000). Investigation of economic, social and environmental causes and effects of abandoned villages in the northern margin of Garmsar desert, Geographical Research, Volume 32, Number 39, pp. 91-79.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=22066>

Mahdnejad, Hafez; Abstinence, shouting (2021). Spatial determination of urban poverty zones (Case study: 21 metropolitan area of Tehran), Human Geography Research, Volume 53, No. 1, pp. 321-307.

<https://civilica.com/doc/1199042/>

Mahmoudi, Wahid (2002). Measuring Poverty in Iran, Quarterly Journal of Business Research, Volume 6, Number 24, pp. 57-27.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=7163>

Majidi Khamenei, Batool; Mohammadi, Alireza (2005). An Introduction to the Recognition and Measurement of Urban Poverty, Geography, Scientific-Research Journal of the Geographical Association of Iran, New Volume, Third Year, Nos. 6 and 7, pp. 1-18.

<http://ensani.ir/file/download/article/20120326120527-1155-18.pdf>

Masoumi Ashkouri, Seyyed Hossein. (2014). Principles and principles of regional planning, Payam Publications, Tehran.

<http://noo.rs/G8ZDI>

Mohammadian, Saeed; Negahdari, Ibrahim. (2018). A Study of Poverty Indicators in Urban Areas of Hormozgan Province Using Linear Expenditure System during the Fourth and Fifth Development Plans, Social Welfare Research Quarterly, Volume 18, Number 67, pp. 223-201.

<https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?id=358988>

Molaei, Mohammad; Rahimi Rad, Zohreh. (2018). A Study of Poverty Situation in Iranian Urban Households Five Economic Development Programs of Iran: 1368-1394, Quarterly Journal of Economic Research (Sustainable Growth and Development), Volume 2, Number 3, pp. 192-167.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=276719>

Mostafaei, Shaban; Khodadkashi, Farhad; Mousavi Jahromi, Yeganeh (2020). The Impact of Industrial Development on Poverty Reduction in the Provinces of Iran, Scientific Quarterly of Economic Growth and Development Research, Volume 10, Number 38, pp. 60-45.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=507636>

Motiei Langroudi, Seyed Hassan; Velayati, Sadala; Yasuri, Machid; Akbar Eghli, Farahnaz. (2008). Organizing the functional structure of rural settlements with emphasis on the model of spatial allocation of services (Case study: Kalat city), Geography and regional development, Volume 6, Number 10, pp. 136-119.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=87050>

Niazi Komala, Azam; Kazemi Najafi, Habibullah. (2018). Study of the importance of physiotherapy in the quality of life of the elderly: Application of Mick Mac method in future research, New Health, Volume 3, Number 1, pp. 30-38.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=491082>

Nikpour, Amer; Malekshahi, Gholamreza; Mehr Ali Tabar, Abbas; Hassan Alizadeh, Milad. (2018). Developments of the urban system in Mazandaran province with emphasis on small towns, *Journal of Geography and Human Relations*, Volume 1, Number 1, pp. 166-151.

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.26453851.1397.1.1.11.2>

Nouri, Hedayatullah; Hosseini Abri, Hassan; Khademi, Hussein (2009). The Role of Small Towns in Balancing the Rural Residential System of Yazd Province, *Journal of Geography and Development*, Volume 4, Number 13, pp. 61-78.

<http://ensani.ir/fa/article/journal-number/20496/%D8%AC%D8%BA%D8%B1%D8%A7%D9%81%DB%8C%D8%A7-%D9%88-%D8%AA%D9%88%D8%B3%D8%B9%D9%87-1388-%D8%B4%D9%85%D8%A7%D8%B1%D9%87-13>

Piran, Parviz. (1380). Sociological analysis of urban housing in Iran: informal settlement, *Iranian Sociological Journal*, Iranian Sociological Association, third volume, number 6, pp. 27-48.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=48247>

Piran, Parviz. (1384). Poverty and Social Movements in Iran, *Social Welfare Journal*, University of Welfare and Rehabilitation Sciences, 5th Volume, No. 18, pp. 11-44.

http://refahj.uswr.ac.ir/browse.php?a_code=A-10-1-228&slc_lang=fa&sid=1

Rahmani Fazli, Alireza; Azizpour, Farhad; Shamanian, Maryam. (2017). Spatial analysis of development in rural areas of Semnan province studied: Damghan city, *Geography*, Doo 15th, No. 55, pp. 352-337.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=316346>

Ranjbaria, Behzad; Raushi, Shahrivar and Pourmohammadi, Mohammadreza. (2017). Analysis of factors affecting sustainable urban development with an emphasis on the digital divide, using the Mick McFuzzy method (case study: Tabriz 2018). *Researches of human geography (geographic researches)*, 50th volume, number 4, pp. 891-905.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=507091>

Rastiqalam, Mehdi; Sidai, Sidaskander; Nouri, Seyyed Hedayatullah (2016). Determining the key drivers of the creative village approach using Mikmak software, *Rural Research*, Volume 7, Number 2, pp. 329-316.

https://jrur.ut.ac.ir/article_58977.html

Rezvani, Mohammad Reza; Badri, Seyed Ali; Torabi, Zabihullah. (2018). Explaining the pattern of nature tourism and poverty reduction in selected villages in the east of Semnan province: Qualitative studies, tourism and development, Volume 7, Number 4, pp. 227-206.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=473442>

sarvar, Rahim; Mousavi, Mir Najaf; Congratulations, hope. (2010). Spatial Analysis of Regional Inequalities in West Azerbaijan Province, *Urban Ecology Research*, Volume 1, Number 2, pp. 41-33.

https://grup.journals.pnu.ac.ir/?_action=article&au=557&_au=%D9%85%DB%8C%D8%B1%D9%86%D8%AC%D9%81++%D9%85%D9%88%D8%B3%D9%88%DB%8C

Seyed Alipour, Seyed Khalil; Eghbali, Nasser; Bakhshandeh Nusrat, Abbas. (2010). Rural Tourism Management and Its Role in Rural Development (Case Study: Villages of Semnan Province), *Researcher (Management)*, Seventh Grade, No. 19, pp. 69-52.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=124662>

Seyed Rezaei, Mir Yaghoob; Pourezat, Ali Asghar; Saadabadi, Ali Asghar. (2016). Observing the Challenges of Iran's Budgeting System with the Aim of Developing a Regional Justice Approach with Fuzzy Technique, *Accounting and Auditing Reviews*, Volume IV, Number 23, pp. 483-506.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=319177>

Shadi, Mohammad Ali; Mahdavi Hajiloui, Massoud; Ezzati, Ezzatullah. (2016). Compilation of Indices of Tourism Target Villages in Iran and Their Evaluation (Case Study: Sample Villages of Semnan Province), *New Attitudes in Human Geography (Human Geography)*, Volume 9, Number 1, pp. 97-71.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=309108>

Shaffii Thabit, Nasser; Hosseini Hasil, Siddiqa and Derehri, Mahnaz. (2018). Assessment of rural management, empowerment of local stakeholders and physical changes of rural settlements (case study: Semnan province). *Housing and Village Environment, Natural Landscape Research Institute*, 38th Volume, No. 165, pp. 113-128.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=476470>

Shamaei, Ali; Ahmadi, Baqir (2016). Spatial analysis of developmental levels of cities in Kurdistan province, *Journal of Spatial Planning*, Volume 6, Number 20, pp. 128-117.

http://gps.gu.ac.ir/article_33185.html

Sheikhi, Mohammad; Amanian, Abolfazl (2010). Human agency and poverty, a study of the relationship between effective individual action and economic poverty in marginalized immigrants of Tabriz metropolis, *Journal of Welfare Planning and Social Development*, Volume 2, Number 4, pp. 67-91.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=262758>

Siddiqui, inspiration; Salman Mahini, Abdul Rasool; Mirkarimi, Seyed Hamed; Daliri, Hussein, Fath, Brian. (2019). Identification and analysis of key drivers of regional planning based on future research in Gorgan city, *land management*, 11th volume, No. 2, pp. 233-205.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=526915>

References (English)

Effah, Kofi B. (2006). "The Impact of Technical Assistance Program on Science and Technology Policies and Programs in Africa" In S. Adjibolosoo, ed. *The International Development Program of Activities: What Are We Doing Wrong?* Bloomington, Indiana: 1st Books Library (2004, pp. 169-214).

https://qjds.atu.ac.ir/mobile/article_3657.html?lang=fa

Engels, D., & Zhou, X. N. (2020). Neglected tropical diseases: an effective global response to local poverty-related disease priorities. *Infectious diseases of poverty*, 9(1), 1-9.

<https://idpjournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40249-020-0630-9>

Hansen, J., Hellin, J., Rosenstock, T., Fisher, E., Cairns, J., Stirling, C., ... & Campbell, B. (2019). Climate risk management and rural poverty reduction. *Agricultural Systems*, 172, 28-46.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0308521X17307230>

Judy Baker and Nina Schuler, (2005). *Analyzing urban poverty ; a summary of method and approaches*, World Bank, p: 3)

<https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-3399>

Lamont, Rawi, Yoshiko M. Herrera, Alastair Iain Johnston, and Rose McDermott. (2006). "Identity as a Variable: A Guide to Conceptualization and Measurement of Identity." Cambridge, MA.

http://www.npc.umich.edu/publications/workingpaper06/paper10/working_paper06-10.pdf

Lucci, P., Bhatkal, T., & Khan, A. (2018). Are we underestimating urban poverty?. *World development*, 103, 297-310.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X17303467>

Lopez, Garciaio Angel, Miquel.,(2010), "Population Suburbanization in Barcelona, 1991-2005: Is its Spatial Structure Changing?", *Journal of Housing Economics*19,119- 132.

https://www.researchgate.net/publication/46496981_Population_suburbanization_in_Barcelona_1991-2005_Is_its_spatial_structure_changing

Masika, Rachel.Dehaan, Arjan Baden, Sally. (2001) "Urbanization and Urban Poverty: A Gender Analysis, Bridge, PP16.

<https://ideas.repec.org/p/ess/wpaper/id7104.html>

Mizhel, A.(2008). „The urban context and poor people“ : A People Approach to Reducing Poverty, Doctoral Thesis.

https://www.academia.edu/41480162/Final_RESEARCH_ON_DETERMINANTS_OF_URBAN_POVERTY

Moges, A G.,(2013), Political Economy of Poverty Reduction, International Journal of African Development, Vol. 1, No. 1, PP. 19-39.

<https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1005&context=ijad>

Morese, R., Palermo, S., Defedele, M., Nervo, J., & Borraccino, A. (2019). Vulnerability and social exclusion: risk in adolescence and old age.

https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=KJn8DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA11&dq=The+roots+of+poverty&ots=zbV8abVder&sig=Ai2wr_DoCOEfRzwcoDRMVOtH00A

Rami B.H. Kacem(2018). Poverty index vs richness index a new way to analyze the determinants of poverty.

<https://ideas.repec.org/a/eme/ajempp/ajems-04-2018-0110.html>

Rauhut, D. (2019). A Rawls-Sen approach to spatial injustice. Social Science Spectrum, 4(3), 109-122.

<http://socialspectrum.in/index.php/sp/article/view/132>

Romero, J. C., Linares, P., & López, X. (2018). The policy implications of energy poverty indicators. Energy policy, 115, 98-108.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421517308789>

Simler, Kenneth R. And Arndt, Channing (2006). Poverty Comparisons with Absolute Poverty Lines Estimated from Survey Data, FCND Discussion paper 211.

<https://ebrary.ifpri.org/digital/collection/p15738coll2/id/3685>

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نگرشی تحلیلی به منظور شناسایی متغیرهای استراتژیک مؤثر بر تولید فقر در استان سمنان

سید مجتبی قاضی میرسعید^۱، عیسی دادرسی سیسی^۲، فاطمه زرعی^۳

مقاله پژوهشی

جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای
شماره ۴۴، پاییز ۱۴۰۱
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۸
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۱۲/۱۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۷
صفحات: ۶۰-۳۷

واژه‌های کلیدی:
فقر منطقه‌ای، نگرش سیستمی، میک مک، متغیرهای استراتژیک، استان سمنان.

چکیده

عدم تعادل در پراکنش فضایی توسعه‌ها، موجب می‌شود که به تدریج مناطقی شکل گیرند که در آن‌ها تناقضی آشکار در توسعه مناطق مرکزی و حاشیه‌ای وجود داشته باشد. این گونه تناقض‌ها در نهایت منجر به تغییر در کیفیت شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی به خصوص شاخص‌های مربوط به فقر و معیشت، می‌شود؛ به نحوی که تفاوت آشکاری بین این متغیرها در میان سکونتگاه‌های روستایی و شهری استان‌ها مشاهده می‌شود که نهایتاً این امر موجب تخلیه بخش اعظمی از سکونتگاه‌های روستایی شده است. در پژوهش حاضر با تحلیل تفسیری-ساختاری از سیستم کارکردی استان سمنان، سعی بر آن شده است تا با استفاده از نظرات کارشناسان در قالب مصاحبه و پرسشنامه، از طریق بررسی روابط بین ۸۰ متغیر و نیز به‌کارگیری نرم افزار میک مک، روندهای تولید و بازتولید فقر و همچنین متغیرهای استراتژیک در جهت تکامل این سیستم شناسایی شوند. نتایج حاصل از پژوهش، نشان می‌دهد که متغیر کمبود منابع آب از مهم‌ترین عوامل مهاجرت جمعیت فعال روستاها به شهرها و در نتیجه تخلیه آن‌ها بوده است. از سوی دیگر متغیرهای ارزش افزوده کل فعالیت‌های اقتصادی، جریان سرمایه، تمرکز اشتغال در شهرها، مهاجرت، تمرکز جمعیت فعال در شهرها، وجود شهرک‌های صنعتی و نیز تفرق فضایی و سیاسی قدرت در شهرها، با ایجاد دور تسلسل، موجبات بازتولید فقر در روستاها را فراهم کرده‌اند؛ براین اساس، با سرمایه‌گذاری در متغیرهای انتقال منابع آب و سدسازی، بهبود کیفیت شبکه معابر بین شهر و روستا و نیز با بهبود بخش کشاورزی و تولید در روستاها می‌توان از کاهش درآمد و بیکاری در آن‌ها و در پی آن بروز فقر جلوگیری کرد.

مقدمه

شیوع گسترده فرهنگ شهرنشینی، افزایش جمعیت شهرها و به دنبال آن، تمرکز توسعه در آن‌ها، از جمله عواملی هستند که افزایش عدم تعادل در میزان توسعه یافتگی شهرها و روستاها را تشدید کرده‌اند که این امر با کاهش عدالت اجتماعی، اقتصادی، آموزشی و فرهنگی همراه بوده و موجب بروز فقر و در نتیجه دیگر آسیب‌های اجتماعی در بخش‌های آسیب‌پذیرتر یک منطقه یا استان شده است (Hansen et al., 2019: 32). فقر ایجادشده در سطح یک منطقه، پدیده‌ای چندعاملی و پیچیده است (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۸۳). پیچیدگی این پدیده، از ابعاد مختلف و متعدد بودن عوامل ایجادکننده آن ناشی می‌شود. به‌همین دلیل، علوم مختلف انسانی و اجتماعی با رویکردهایی گوناگون به این پدیده نگریسته‌اند (Lopez, 2010: 123؛ قنبری، ۱۳۹۰: ۱۴۵). به‌طوری‌که، اقتصاددانان جنبه‌ها و عوامل اقتصادی مؤثر بر فقر را مدنظر قرار داده و جامعه‌شناسان نیز شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی را

۱- استادیار گروه شهرسازی دانشگاه سمنان، دانشکده هنر. (نویسنده مسئول)

۲- کارشناسی شهرسازی، دانشگاه سمنان، دانشکده هنر.

۳- کارشناسی شهرسازی، دانشگاه سمنان، دانشکده هنر.

۱- استادیار گروه شهرسازی دانشگاه سمنان، دانشکده هنر. (نویسنده مسئول)

۲- کارشناسی شهرسازی، دانشگاه سمنان، دانشکده هنر.

۳- کارشناسی شهرسازی، دانشگاه سمنان، دانشکده هنر.

موردبررسی قرار می‌دهند (مصطفایی، ۱۳۹۹: ۵۱). براین اساس، چنانچه این دیدگاه‌ها و نظریه‌ها به‌دقت مورد ارزیابی قرار گیرد، مشخص می‌شود که پژوهشگران این حوزه، زمینه فکری و روش‌شناسی یکسانی درباره تحلیل پدیده فقر نداشته‌اند؛ اما به‌عنوان یک روش کلی و موردقبول در تحلیل پدیده‌های اجتماعی و اقتصادی نظیر فقر، می‌توان از یک الگوی سه سطحی، یعنی سطح کلان تحلیل، سطح میانه و درنهایت سطح خرد تحلیل استفاده کرد (Masika et al, 2001: 17؛ نوری و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۶؛ پیران، ۱۳۸۰: ۲۹). سطح کلان به بررسی ساختار جامعه می‌پردازد و متن تحولات تاریخی را مدنظر قرار می‌دهد؛ بنابراین این سطح با دوره‌ای بلندمدت سروکار دارد. سطح میانه تحلیل، نهادها، سازمان‌ها و عوامل دخیل در سطح منطقه‌ای و شهری را موردبررسی قرار می‌دهد و بالاخره سطح خرد تحلیل نیز از رویدادها سخن به میان می‌آورد (پیران، ۱۳۸۰: ۳۲). با توجه به این الگوی سه سطحی می‌توان بیان کرد که شرایط ساختار جامعه‌ای ایران به‌ویژه از زمان فرایند ادغام آن در اقتصاد سرمایه‌داری و رابطه تحولات چنین ساختاری با فقر و بازتولید آن، موضوع سطح کلان خواهد بود. در سطح میانه، تحولات نظام شهری کشور به‌ویژه پیدایش کلان‌شهرها و عواملی نظیر بیکاری، اشتغال روستایی، شرایط اقلیمی، جریان سرمایه‌گذاری و... مدنظر خواهد بود؛ در این زمینه تغییرات نهاد اقتصاد، به‌ویژه اقتصادی که نیروی محرکه آن بخش سوم اقتصاد یا بخش خدمات است و توسعه برون‌زا را تجربه می‌کند، مورد تأکید قرار می‌گیرد و درنهایت معضلات و مشکلات منتج‌شده از دو بخش بالا که خود را به‌صورت نبود سطح درآمد کافی، معضلات مسکن، اسکان غیررسمی، مهاجرت، کمبود سرانه کاربری‌ها در شهرها، تضادهای فرهنگی و اجتماعی و... نشان می‌دهد، در سطح خرد تحلیل جای می‌گیرد (پیران، ۱۳۸۰: ۳۴). در کنار وجود این الگوی سه سطحی در تبیین پدیده فقر، روش‌های متعددی برای تحلیل فقر در پژوهش‌ها و مقالات برنامه‌ریزی شهری ارائه شده است؛ اما با توجه به پیچیدگی و چندلایه‌بودن این مفهوم، راهبردها و راه‌حل‌های ارائه‌شده غالباً به نتیجه نرسیده‌اند (Lucci, 2018: 302). این امر نشان از آن دارد که یک مشکل واقعی اثربخشی وجود دارد و ضروری است ابزارهای جایگزینی ایجاد شوند تا این امکان را فراهم کنند تا اثربخشی سیاست‌های فقرزدایی افزایش یابد (Rami, 2018: 8). تعریف فقر شهری با کمبود منابع مادی آغاز شده و امروزه به پدیده‌ای چندسطحی تبدیل شده است (مهدنژاد و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۰۸). فقر در گذشته فقط به ناتوانی خانوار در فراهم کردن معیشت کافی و راهبری یک زندگی اجتماعی و اقتصادی شایسته، اطلاق می‌شد (Hansen et al., 2019: 35; Moges, 2013: 20)؛ امروزه علاوه بر مفاهیمی چون مصرف‌مبنا و درآمد‌مبنا، مؤلفه‌های دیگری مانند فقدان زیرساخت‌های اساسی از قبیل: جاده‌ها، حمل‌ونقل، امکانات و تسهیلات بهداشتی، زیرساخت‌های آب، برق و گاز و همین‌طور نبود قدرت، استقلال و مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها، به‌عنوان عوامل تأثیرگذار بر رفاه افراد و شکل‌گیری فقر، موردبررسی می‌گیرند (مهدنژاد و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۰۸).

استان سمنان به‌عنوان مطالعه موردی پژوهش حاضر انتخاب شده است. عدم تعادل در میزان پراکنش فضایی توسعه‌ها، درنهایت منجر به تغییر در کیفیت شاخص‌های اقتصادی خصوصاً شاخص‌های مربوط به فقر و معیشت، در این استان شده است (کسایی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۳۴)؛ به‌نحوی که تفاوت فاحشی بین این متغیرها در میان سکونتگاه‌های روستایی و شهری استان سمنان مشاهده می‌شود که درنهایت به تخلیه بخش زیادی از سکونتگاه‌های روستایی انجامیده است (رحمانی فضلی، ۱۳۹۶: ۳۴۱). در مجموع ۲۰ شهر و ۲۸۰ روستا در این استان وجود دارند (شفیعی ثابت و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۷؛ سیدعلی‌پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۳). این در حالی است که در سال ۱۳۵۰، ۱۶۲۵ روستا در این استان وجود داشت؛ اما در اثر مشکلات بیکاری و کمبود امکانات و منابع، بخش اعظمی از این

روستاها به‌ویژه در یک دهه اخیر خالی از سکنه شده‌اند (شادی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۱). نظر به آنکه مطالعات و تحقیقات گذشته نگاهی عمیق و نظام‌مند بر این‌گونه مسائل منطقه‌ای در استان نداشته‌اند؛ بنابراین تحقیق حاضر با هدف ارائه تحلیلی تفسیری از کارکردهای استان سمنان به منظور شناسایی متغیرهای مهم و دخیل بر تولید بازتولید فقر و در یک سطح میانی، انجام شد. این پژوهش با توجه به ماهیت موضوع و اهداف از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و داده‌های موردنیاز از طریق مطالعه اسناد و با مراجعه به سالنامه آماری استان سمنان (۱۳۹۹)، طرح جامع شهر سمنان (۱۳۹۴) و سند آمایش سرزمین استان سمنان (۱۳۹۷) جمع‌آوری شده است.

مبانی نظری پژوهش

- بررسی مفاهیم مرتبط با تعریف فقر

فقر پدیده‌ای کاملاً شناخته شده است، اما با این حال اجماعی در رابطه با تعریف آن وجود ندارد (مجیدی خامنه، ۱۳۸۴: ۶). می‌توان فقر را واقعیت یا ویژگی شخصی خاص، خانواده‌ای یا گروهی معین در نظر آورد. فقر زمانی به معضل تبدیل می‌شود که توسط خود فقرا یا دیگران ناخوشایند تلقی شود (پیران، ۱۳۸۴: ۱۹). بخش عمده‌ای از منابع موجود در باب سنجش فقر که از تعاریف اقتصادی متعارف استفاده می‌کنند، بسیار درگیر اندازه‌گیری‌های کمی هستند و سعی بر آن دارند که جمعیت هدف را به دو دسته فقیر و غیرفقیر تقسیم کنند (Romero, 2018: 103؛ سرور و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۶). جدا از انتقادهای مطرح شده در این زمینه، باید اذعان داشت که تعاریف رسمی فقر براساس متغیرهای کمی نظیر درآمد، مصرف کالا یا مواردی دیگر، از جهاتی نیز بارز است؛ زیرا این تعاریف استاندارد شده برای تدوین کنندگان خط‌مشی‌ها، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان شهری فواید زیادی دارد (پیران، ۱۳۸۴: ۲۱). نظر به آنکه ضابطه دقیق و مشخصی در پژوهش‌های گوناگون در تعریف فقر ارائه نشده است، محققان این مفهوم را به فقر مطلق^۱ و نسبی^۲ تقسیم می‌کنند تا به کمک این تقسیم از کاستی‌ها و مشکلات مربوط به تعریف رها شوند (خداداد کاشی و همکاران، ۱۳۸۴: ۱۴۲). فقر مطلق به معنای حداقل امکان دستیابی فرد به امکانات متعارف زندگی، یعنی غذای مناسب، مسکن و پوشاک است و فقر نسبی حاصل مقایسه است و متمایزکننده بخشی از افراد جامعه است که در مقایسه با سایر افراد غیرفقیر از امکانات ناچیزی بهره می‌برند و محتاج توجه خاصی هستند؛ بنابراین در این مورد فقر حالت نسبی دارد و جنبه ذهنی آن بر نماد عینی و خارجی آن برتری می‌یابد (Mizhel, 2008: 40؛ نوری و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۷).

مفاهیم مرتبط با فقر شهری، از موضوعات مهم در مباحث برنامه‌ریزی شهری است (Lucci, 2018: 304). مطالعه متون مرتبط با این مفهوم نشان می‌دهد که فقر مفهومی پویاست که به دلیل ماهیت پیچیده و چندبعدی آن، از مجموعه‌ای از عوامل مختلف تأثیر می‌پذیرد و براساس وضعیت رفاهی فرد یا خانوار، تعاریف و طبقه‌بندی‌های متعددی برای آن ارائه شده است (محمودی، ۱۳۸۱: ۳۲). در غالب موارد، فقر در چندین جنبه از زندگی روزمره از قبیل درآمد کم، گرسنگی، زندگی در شرایط ناسالم، دسترسی ناکافی به خدمات اولیه، آسیب پذیری، محرومیت اجتماعی - سیاسی، نبود حق رأی و ناامنی، تعریف شده است (Romero, 2018: 102; Simler et al., 2006: 1).

¹ Absolute poverty

² Relative poverty

از مؤلفه‌های مرتبط با ارزیابی و تحلیل فقر شهری، مفهوم خط فقر است که در تعریف به معنای حداقل‌های گروه‌های جامعه به لحاظ برخورداری یا عدم‌برخورداری از حداقل معیارهای اساسی است (مولایی و رحیمی‌راد، ۱۳۹۷: ۱۶۹). تعریف سازمان بین‌المللی کار^۱ از خط فقر یعنی داشتن درآمد کافی به‌طوری‌که فرد یا خانوار به تأمین نیازهای اولیه خود قادر باشند (Morese et al., 2019: 13)؛ محمدیان و نگهداری، ۱۳۹۷: ۳۱). همچنین شکاف فقر در تعریف به معنای شاخصی برای اندازه‌گیری شدت یا عمق فقر است و به لحاظ مفهومی، مترادف با «انحراف درآمد افراد فقیر از خط فقر» گفته می‌شود (مولایی و رحیمی‌راد، ۱۳۹۷: ۱۶۹). در این میان مؤلفه‌هایی نظیر نابرابری بین افراد فقیر، تعداد کل فقیران، جمعیت کل افراد جامعه، تعداد افراد دارای سطح بالای درآمد و تفاوت میزان سطح درآمد ساکنان فقر و پردرآمد شهری، در تعیین میزان خط فقر مؤثر است (خداداد کاشی و همکاران، ۱۳۸۴: ۳۲؛ Engels et al., 2020: 7). بانک جهانی^۲ میزان خط فقر را مترادف با محرومیت از رفاه تعریف کرده است (Romero, 2018: 104). در این راستا، به‌منظور بهبود رفاه مردم، کمک به‌منظور درک پتانسیل‌های انسانی، کاهش نااطمینانی و افزایش فرصت‌های اشتغال، برنامه‌هایی را تدوین کرده است که بهبود وضعیت فقر آموزشی، کاهش فقر درآمدی و بهداشتی، ارتقای موقعیت زنان و بهبود مشارکت آنان، از اولویت‌های آن برنامه‌ها است (Lucci, 2018: 304)؛ احمدی شادمهری و داودی، ۱۳۹۴: ۳).

دیدگاه‌ها و نظریه‌های مرتبط با فقر

با توجه به گستردگی مفهوم فقر و پیامدهای ناشی از آن، نظریه‌ها و دیدگاه‌های متفاوتی در رابطه با آن شکل گرفته است. برخی از نظریه‌پردازان از نظر اقتصادی به آن پرداخته‌اند و دسته‌ای دیگر نیز فقر را مسئله‌ای اجتماعی و فرهنگی می‌دانند. از سوی دیگر برخی از صاحب‌نظران نیز تلفیقی از این عوامل را در نظر می‌گیرند. در پژوهش حاضر به برخی از مهم‌ترین دیدگاه‌های مطرح‌شده اشاره می‌شود:

دیدگاه دوره‌های باطل فقر: از دیدگاه این نظریه، در کشورهای درحال توسعه، مجموعه عواملی مثل کمبود سرمایه، بهره‌وری پایین و ضعف بازار، در ترکیب با یکدیگر، موجب شکل‌گیری دوره‌های باطل فقر می‌شوند (Lamunt, 2006: 33). در نتیجه از توسعه کشورهای عقب‌مانده جلوگیری می‌کنند. این دوره‌ها هم در طرف عرضه و هم در طرف تقاضا فعال هستند. منظور از دوره‌های باطل در طرف تقاضا آن است که نازل بودن سطح درآمد واقعی سبب کاهش تقاضای واقعی شده که خود موجب کاهش سرمایه‌گذاری‌ها می‌شود. از سوی دیگر عدم‌کارایی و کمبود سرمایه نیز منجر به بهره‌وری کم می‌شود که این امر موجب به‌دست‌آمدن درآمدهای ناچیز شده و دور باطل فقر دوباره آغاز می‌شود؛ بر این مبنا دور باطل فقر از طرف عرضه نیز تکمیل می‌شود (شیخی و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۰).

دیدگاه اقتصاد سیاسی: نظریه‌پردازان این دیدگاه، علت فقر را اقدامات انجام‌شده از سوی دولت می‌دانند. از نظر اینان، فقر پدیده‌ای درونی نبوده، بلکه از بیرون بر افراد تحمیل می‌شود. این دیدگاه بر نابرابری در توزیع منابع، در مناطق شهری و روستایی و قدرت کنترل آن‌ها که غالباً در شهرها متمرکز شده است، تأکید می‌کند؛ بر این مبنا، برای بهبود وضعیت فقرا نیاز به تغییر فرهنگ و نگرش آنان نیست، بلکه می‌بایست موقعیت آن‌ها را در جامعه به روش‌های گوناگون، به‌ویژه از طریق ایجاد فرصت‌های برابر تغییر داد (Effah, 2006: 25). بیشتر نظریه‌هایی که در این بخش مطرح هستند، به‌نوعی از آرای کارل مارکس متأثر شده‌اند. به عقیده مارکس این نظام اجتماعی است و نه طبیعت که تولید و افزایش احتیاجات و موارد مصرفی یک فرد را محدود می‌کند و عامل فقر و تیره‌روزی می‌شود. با

¹ International Labour Organization

² World Bank

توجه به گستردگی روابط در سطح ملی و بین‌المللی، امروزه دیدگاه موقعیتی یا قدرت‌گرا در قالب نظریه‌های نئومارکسیستی توسعه سعی بر آن داشته است که عوامل فقر را تبیین کند و به تبع آن راه‌حلهایی برای مبارزه با آن ارائه کند. از میان این نظریه‌ها می‌توان به نظریه وابستگی در نظام جهانی اشاره کرد (Mizhel, 2008: 39).

دیدگاه اکولوژیست‌ها: در این دیدگاه عوامل جغرافیایی و محیطی اهمیت زیادی دارند و مواردی نظیر جمعیت، آب‌وهوا، نوع تولیدات کشاورزی از جمله عوامل مؤثر در رابطه با پدیده فقر به حساب می‌آیند. این گروه فقر را در پرتو آنچه قابل‌رؤیت است، مانند: عوامل طبیعی، تکنولوژی، نحوه استفاده از طبیعت، رشد جمعیت و فشار ایجادشده بر منابع طبیعی و زیست‌محیطی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهند (شیخی و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۵).

دیدگاه تعادل فقر و سازگاری: از نظر این دیدگاه ویژگی دیگر فقر، تطابق و سازگاری است. نظریه پردازان این دیدگاه معتقدند، مردمان فقیر روستایی که در روستاهای دورافتاده زندگی می‌کنند، به این‌گونه زندگی عادت کرده‌اند و نسل‌اندنسل ویژگی‌های این نوع زندگی را قبول کرده‌اند و چون تلاش‌هایشان به جایی نرسیده است، به‌جای شکستن این بندهای محرومیت، آن را پذیرفته‌اند؛ بنابراین دیدگاه سازگاری با این شرایط، نتیجه ضعف نقاط روستایی و محروم نیست، بلکه نوعی عکس‌العمل معقول آن‌هاست (Judy et al, 2005: 88).

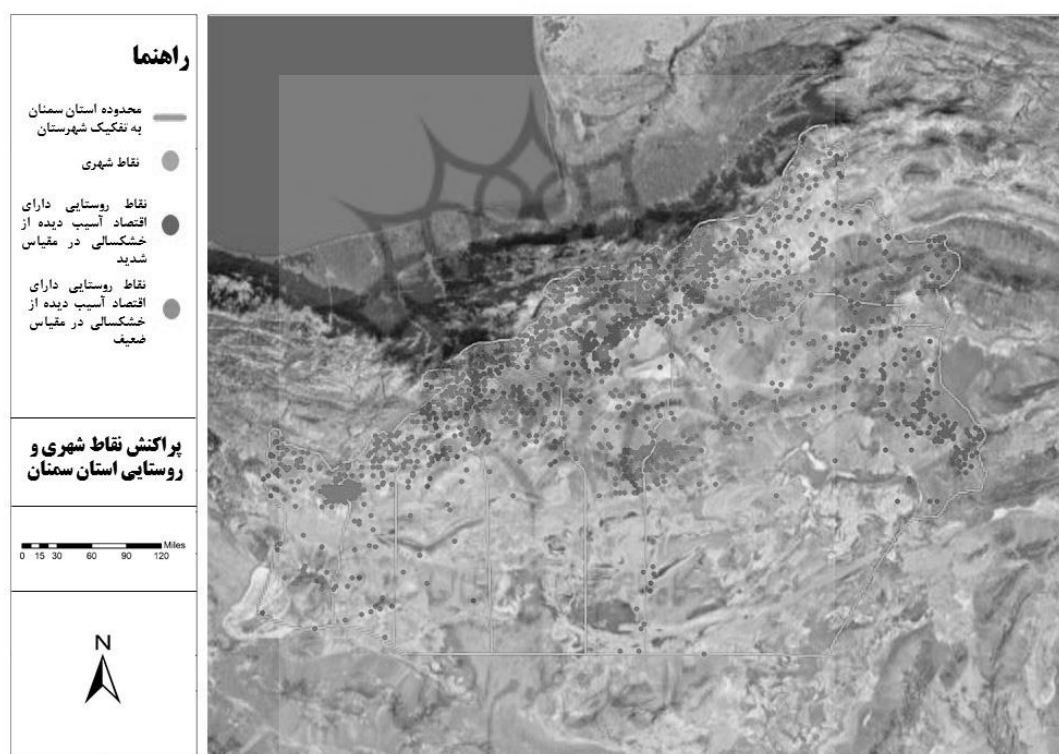
- فقر و عدم تعادل منطقه‌ای

از موارد مؤثر در تحلیل‌های مرتبط با فقر در سطح یک منطقه، مفهوم بی‌عدالتی فضایی است (Rauhut, 2019: 112). تمرکز شدید و عدم تعادل از جمله ویژگی‌های کشورهای جهان سوم است که این ویژگی معلول نتایج سیاست‌های رشد قطبی به شمار می‌آید. در نتیجه این سیاست، تعداد محدودی از مناطق، نقش کلیدی داشته و سایر مناطق به صورت حاشیه‌ای عمل می‌کنند. در این حالت که آن را توسعه انفجاری می‌نامند، هرچند توسعه با آمار درخشان نشان داده می‌شود، عدالت در آن و نیز تعادل میان مناطق، به چشم نمی‌خورد (احمدی و همکاران، ۱۴۰۰: ۴). بی‌عدالتی فضایی به معنای توزیع ناموزون فرصت‌ها، امکانات و قدرت در فضا است. گسترش فقر و محرومیت در مناطق جغرافیایی ضعیف، به دلیل بی‌عدالتی ایجاد می‌شود. وجود نابرابری در یک سرزمین یا منطقه از موارد بسیار رایج و طبیعی از دیدگاه برنامه‌ریزان به شمار می‌رود. این نابرابری در بسیاری موارد می‌تواند ناشی از توان‌های طبیعی باشد که انسان در آن دخالتی ندارد؛ اما آنجا که انسان به‌عنوان یک کنشگر و هدایت‌کننده توسعه، وارد عرصه می‌شود، یکی از وظایف مدیریتی وی برقراری توازن و تعادل نسبی در یک فضا یا یک منطقه است. تجربه برنامه‌ریزی بخشی و سیاست محرومیت‌زدایی به شیوه کنونی که نابرابری و عدم تعادل بین مناطق کمتر توسعه یافته و مناطق توسعه یافته را به دنبال داشته است، باعث شکل‌گیری عدم تعادل‌های منطقه‌ای و نابرابری منطقه‌ای در بین مناطق مختلف و به تبع آن شکل‌گیری این نابرابری‌ها در درون مناطق شده است (Romero, 2018: 103؛ کلانتری و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۳). از سوی دیگر، شاخص‌ها و آمارهای مرتبط با عدالت فضایی در سطح منطقه یا استان‌ها نشان از آن دارد که این مفهوم در همه جای کشور یکسان نیست (معصومی اشکوری، ۱۳۹۴: ۴۵).

معرفی مطالعه موردی

استان سمنان با مساحتی در حدود ۹۸ هزار کیلومتر مربع یکی از پهناورترین استان‌های کشور است که در ناحیه مرکزی ایران واقع شده است (سند آمایش سرزمین استان سمنان، ۱۳۹۷). این استان با مرکزیت شهر سمنان، از

سمت شمال با استان های خراسان شمالی، گلستان و مازندران، از جنوب با استان های خراسان جنوبی و اصفهان، از مشرق با استان خراسان رضوی و از مغرب با استان های تهران و قم همسایه است. جمعیت این استان در سرشماری سازمان آمار (۱۳۹۵) در حدود ۷۰۲۰۰۰ نفر بوده و با تراکم ناخالص ۷/۲ نفر در کیلومترمربع از کم تراکم ترین استان های کشور است. در مجموع ۲۰ شهر و ۲۸۰ روستا در این استان وجود دارند که در دهه های اخیر بخش قابل ملاحظه ای از ساکنان روستا به شهر مهاجرت کرده اند (سند آمایش سرزمین استان سمنان، ۱۳۹۷: ۴۴). نظر به آنکه نرخ بیکاری در استان سمنان ۶/۸ درصد و این میزان در روستاهای استان به ۱۵ درصد می رسد، اختلاف زیادی بین میزان بیکاری و دیگر شاخصه های معیشتی بین جامعه شهری و روستایی این استان وجود دارد (مهدوی هاجیلویی، ۱۳۹۷: ۸۳). در شکل ۱ پراکنش نقاط روستایی استان سمنان ارائه شده است:

شکل ۱. پراکنش نقاط روستایی و شهری استان سمنان

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰)

روش تحقیق

با توجه به دیدگاه سیستمی می توان یک منطقه یا استان را به عنوان سیستمی فرعی یا جزئی از یک سیستم فرادست در نظر گرفت که ارتباط مؤلفه های آن با یکدیگر، اساس کارکرد این سیستم را تشکیل می دهد (امینی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۰۸). مؤلفه های اصلی تشکیل دهنده سیستم به دلیل همپوشانی ها و نیز شباهت هایی که از نظر تأثیر دارند، به شاخه های جزئی تر تقسیم می شوند (راست قلم و همکاران، ۱۳۹۵: ۶). بدین منظور با در نظر گرفتن استان سمنان به عنوان جزئی از یک سیستم فرادست، عوامل اصلی در کاهش یا افزایش نابرابری ها که به صورت

مستقیم یا غیرمستقیم موجب تولید فقر نسبی در استان، در دو بُعد شهری و روستایی شده‌اند، به پنج گروه اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، آموزشی-بهداشتی، سیاسی-مدیریتی و کالبدی-اقلیمی، دسته‌بندی شدند تا بدین ترتیب مؤلفه‌هایی که دارای نقش‌ها و نقطه اثرهای مشابهی هستند، بتوانند به سهولت نسبت به دیگر مؤلفه‌ها در هر یک از دسته‌ها مورد ارزیابی قرار بگیرند. با انجام مطالعات میدانی، بررسی متون مرتبط با داده‌ها و شاخص‌های فقر در استان سمنان (عقیلی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳)، مصاحبه با صاحب‌نظران و مسئولان برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای در استانداری سمنان، اعضای دخیل در تهیه سند آمایش سرزمین سازمان برنامه‌بودجه استان و اعضای هیئت علمی دانشگاه سمنان، ۱۲۶ متغیر به‌عنوان مؤلفه‌های مؤثر بر شکل‌گیری و گسترش نابرابری و فقر شناسایی شدند که از میان آن‌ها ۸۰ متغیر اصلی و تأثیرگذارتر به دلیل کاهش حجم انجام محاسبات و نبود دسترسی به داده‌های مربوط، انتخاب شدند (جدول ۱).

جدول ۱. دسته‌بندی متغیرهای دخیل در شکل‌گیری فقر و نابرابری‌ها

اقلیمی - کالبدی	آموزشی - بهداشتی	سیاسی - مدیریتی	اجتماعی - فرهنگی	اقتصادی
تراکم نقاط روستایی	آب شرب و فاضلاب	تمرکز سیاسی و فضایی قدرت در شهرها	سواد	جمعیت فعال
پراکنش نقاط شهری	خدمات درمانی (بیمه)	تمرکز مدیریت و برنامه‌ریزی در شهرها	مهاجرت درونی استانی	ارزش‌افزوده بخش صنعت
سکونتگاه‌های غیررسمی	دسترسی به مراکز بهداشتی-درمانی	تعدد مراکز تصمیم‌گیری	مهاجرت بین‌استانی	ارزش‌افزوده بخش معدن
کیفیت مسکن و ابنیه	دسترسی به امکانات بهداشتی	برنامه‌ریزی از بالا به پایین	تمرکز جمعیت در شهر	ارزش‌افزوده کل فعالیت‌های اقتصادی
خدمات گاز، برق و تلفن	اشتغال به تحصیل	برنامه‌ریزی بخشی	تراکم خانوار در مسکن	شاغلان بخش صنعت و خدمات
پراکنش امکانات رفاهی	کیفیت دسترسی به امکانات و مراکز آموزشی	تفرق فضایی و سیاسی در منطقه	امنیت اجتماعی	شاغلان بخش کشاورزی
خشکسالی	دسترسی به مراکز آموزش عالی	حکمرانی	مشارکت مردمی	بیکاری شهری
ریزگرد		بودجه	مهاجرت جمعیت فعال از روستا به شهرها	بیکاری روستایی
سطح آب‌های زیرزمینی		تمرکز درآمد و منابع انحصاری دولت	تعادل در توزیع نظام شهری از لحاظ اندازه و جمعیت	تمرکز اشتغال در شهرها
انتقال منابع آبی و سدسازی		سیاست‌های اقتصادی ملی	سالخوردگی جمعیت	اشتغال روستایی
پراکنش منابع طبیعی		صنعت‌گرایی	جمعیت غیرفعال	مالکیت زمین
کیفیت شبکه معابر بین شهر و روستا			فرهنگ شهرگرایی	بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری خصوصی
فاصله زمانی شهر و روستا			طرد اجتماعی روستاها	تمرکزگرایی زیربنایی
			سیاست‌های راهبردی توانمندسازی	جریان سرمایه
			شبکه حمل‌ونقل عمومی	رقابت‌پذیری
			بُعد خانوار	بانکداری و سرمایه‌گذاری دولتی
			نفر در واحد مسکونی	شرکت‌های تعاونی
			خانوارهای دارای خودروی شخصی	شهرک‌های صنعتی
			نسبت جنسی	بار معیشتی
			دسترسی به رایانه و اینترنت	دسترسی به فرصت‌های شغلی

			دسترسی به اماکن مذهبی و مراکز بازرگانی	دسترسی به مراکز تجاری و بازرگانی
			فعالیت‌های عمومی (آداب، رسوم و سنت‌ها)	اشتغال زنان
			دسترسی به پارک و فضای سبز	اجاره‌بهای مسکن
			دسترسی به مراکز گذران اوقات فراغت	بازار غیررسمی مستغلات
				اشتغال کودکان
A: شماعی و همکاران (۱۳۹۵)؛ B: درویشی و همکاران (۱۳۹۸)؛ C: نیک پور و همکاران (۱۳۹۷)؛ D: مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۸۷)؛ E: سید رضایی و همکاران (۱۳۹۵)؛ F: قاسمی سیانی و همکاران (۱۳۹۵)؛ G: اصغر پور و همکاران (۱۳۹۷) و نگارندگان.				

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰)

در مرحله دوم از نرم‌افزار میک‌مک^۱ با منطق بررسی میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متقابل، به‌منظور انجام تحلیل تفسیری-ساختاری استفاده شده است؛ به‌نحوی که برای به‌کارگیری این روش، ابتدا ماتریسی ۸۰×۸۰ براساس متغیرهای بیان‌شده در جدول یک، تشکیل شد و با قرارگیری متغیرها در سطرها و نیز ستون‌ها، به بررسی میزان تأثیر متقابل هریک از آن‌ها نسبت به یکدیگر پرداخته شده است. براین‌اساس در تعیین شدت روابط، چنانچه ارتباطی قوی بین متغیرها وجود داشته باشد، عدد ۳، ارتباط متوسط عدد ۲، ارتباط ضعیف عدد ۱ و چنانچه ارتباطی بین دو متغیر وجود نداشته باشد، عدد صفر منظور شده است؛ به‌طوری که این تأثیرات از جهت متغیرهای سطر به سمت متغیرهای ستون‌ها مورد بررسی قرار گرفته و درنهایت مجموع امتیازات سطرها، میزان تأثیرگذاری و مجموع امتیازهای ستون‌ها میزان تأثیرپذیری آن‌ها را نشان می‌دهند، تا بدین ترتیب تعاملات سطحی و پنهان بین اجزای سیستم شناسایی شود. از سوی دیگر، به‌منظور افزایش دقت و پایایی مناسب‌تر در امتیازدهی، از روش پرسشنامه خبرگان برای تکمیل ماتریس تأثیرات متقابل متغیرها استفاده شد (رنجبرنیا و همکاران، ۱۳۹۷: ۶)؛ از این‌رو برای نزدیکی هرچه بیشتر نتیجه به واقعیت سیستم حاکم، کارشناسانی متشکل از مدیران و کارکنان استانی سازمان‌های برنامه‌بودجه، استانداری، شهرداری و همچنین اعضای هیئت‌علمی رشته‌های مرتبط با برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای در استان سمنان، تشکیل شد (جدول ۲).

جدول ۲. تعداد و سطح تحصیلات کارشناسان

سطح تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی نسبی
کارشناسی	۱۰	۵۰
کارشناسی ارشد	۸	۴۰
دکتری	۲	۱۰
جنسیت	فراوانی	درصد فراوانی نسبی
مرد	۱۲	۹۰
زن	۸	۴۰
سابقه کار	فراوانی	درصد فراوانی نسبی
کمتر از ۵ سال	۴	۲۰
۵_۱۰ سال	۶	۳۰
۱۰_۱۵ سال	۶	۳۰
بالتر از ۱۵ سال	۴	۲۰

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰)

^۱ Matrix of Crossed Impact Multiplications Applied to a Classification

در ادامه پس از برگزاری جلسه توجیهی، پرسشنامه‌ها در بین کارشناسان توزیع و تکمیل شدند و به‌منظور بررسی ابتدایی پایایی‌ها، ماتریس‌های تکمیل‌شده وارد نرم‌افزار میک‌مک شدند که از میان ۲۰ ماتریس، ۱۶ ماتریس پایایی لازم را برای کاربرد در پژوهش دارا بود. چهار ماتریسی که دارای پایایی لازم نبودند، با روش رفت و برگشتی و نیز اصلاحات متداول توسط کارشناس، پایایی لازم را برای استفاده نهایی به‌دست آوردند. درنهایت برای تشکیل ماتریس نهایی دودویی متغیرها، به‌منظور ورود نهایی در نرم‌افزار، از شاخص نما استفاده شد (صدیقی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۰۹)؛ بدین‌صورت که از بین ارزش‌گذاری‌های مختلفی که توسط کارشناسان انجام‌شده بود، مد هر یک از ارزش‌ها برای استفاده در ماتریس نهایی انتخاب شد. همچنین شاخص‌هایی که ارزش‌های آن‌ها دارای مد نبودند، مجدداً برای ارزش‌گذاری دقیق‌تر در اختیار کارشناسان قرار گرفتند و در انتها براساس مدهای به‌دست‌آمده، ماتریس تأثیرات متقابل^۱ نهایی برای ورود به نرم‌افزار آماده شد (جدول ۳).

جدول ۳. مشخصات کلی ماتریس تصمیم

مقدار (value)	نشانگر (indicator)
۸۰	اندازه ماتریس (matrix size)
۶	تعداد تکرار (number of iteration)
۴۰۰۳	تعداد صفرها (number of zeros)
۶۱۳	تعداد یک‌ها (number of ones)
۱۱۶۰	تعداد دوها (number of twos)
۷۸۵	تعداد سه‌ها (number of threes)
۲۵۵۸	جمع (total)
٪۳۸.۹۸۷۹۶	نرخ پرشدگی (fill rate)

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰)

یافته‌های تحقیق

نتایج حاصل از تحلیل، نشان‌دهنده قابل‌اتکابودن داده‌های ورودی به نرم‌افزار است؛ به این معنا که با بررسی نمودار تأثیرات مستقیم مشخص شد که متغیرها دارای پراکنشی منطقی در هر یک از چهار ناحیه نمودار براساس میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری هستند. بدین‌صورت که سیستم تداعی‌شده در نرم‌افزار دارای متغیرهای تأثیرگذار^۲ به‌عنوان ورودی سیستم، متغیرهای مستقل^۳ به‌عنوان پیکره کارکردی سیستم، متغیرهای تأثیرپذیر^۴ به‌عنوان خروجی سیستم، متغیرهای دووجهی^۵ به‌عنوان موتورهای محرک سیستم و درنهایت متغیرهای تنظیمی^۶ به‌عنوان متغیرهای ناپایدار هستند و بدین‌ترتیب به‌دلیل وجود نقش‌های کارکردی مختلف برای هر یک از متغیرها می‌توان اذعان داشت که سیستم تداعی‌شده برای استان سمنان دارای پایداری لازم بوده و انتظار می‌رود تحلیل‌ها و نتایجی قابل‌اتکا و نزدیک به واقعیت موجود، برای آن به‌دست آید؛ براین‌اساس، در ادامه پژوهش، متغیرهای خروجی نرم‌افزار موردبررسی و تحلیل قرار می‌گیرند (شکل ۲).

^۱ Direct influence matrix

^۲ Influential variables

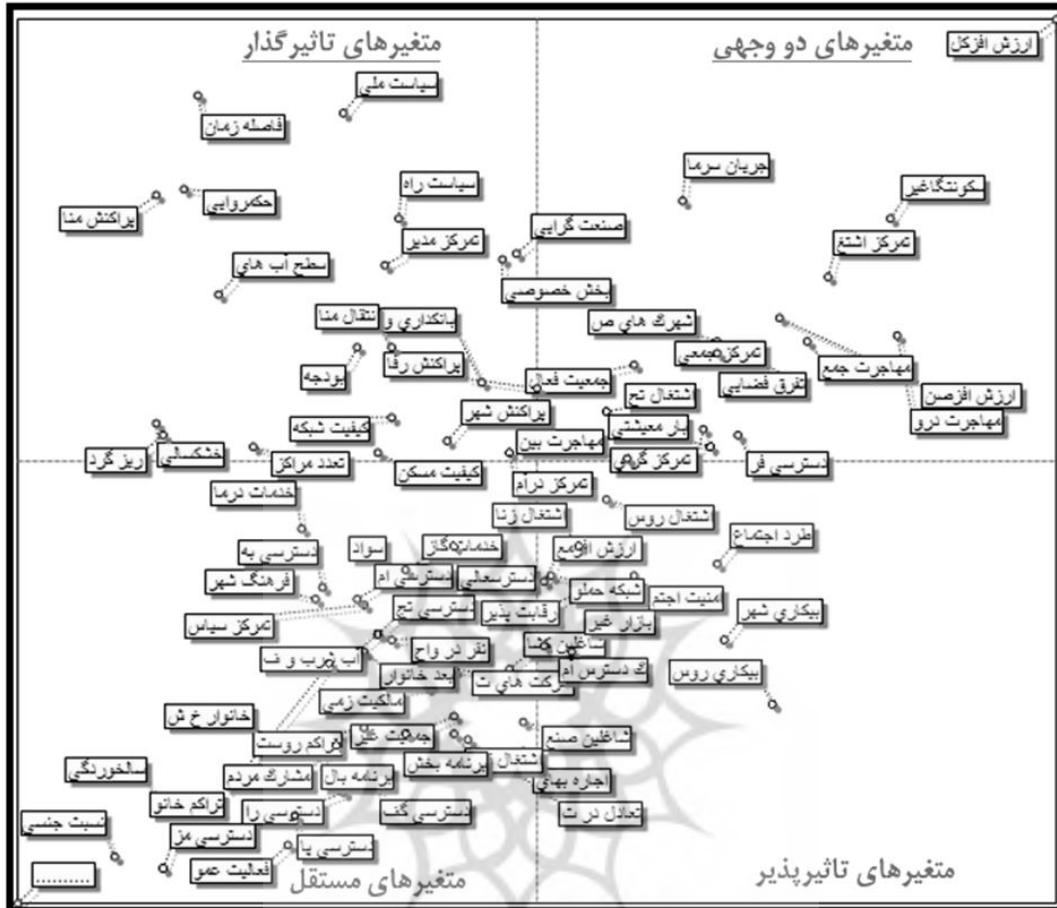
^۳ Independent variables

^۴ Influential variables

^۵ Two-dimensional variables

^۶ Regulatory variables

شکل ۲. نمودار تأثیرات مستقیم متغیره

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰)

ناحیه اول: متغیرهایی که در قسمت شمال شرقی نمودار جای دارند، متغیرهای کلیدی یا دووجهی خوانده می‌شوند. این متغیرها از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بالایی برخوردار بوده و ماهیتی توأم با ناپایداری دارند؛ به طوری که هر تغییری در این متغیرها به دلیل ارتباطات گسترده با تأثیرگذاری و تأثیرپذیری، می‌تواند موجب ایجاد تغییر در سایر متغیرها شود (رنجبرنیا و همکاران، ۱۳۹۷: ۶)؛ بر این مبنا از این متغیرها به عنوان موتورهای محرک برای تغییر ساختاری سیستم یاد می‌شود و می‌توان از آنها برای بقا و نیز پایداری سیستم در شرایط مختلف بهره جست. کلیدی‌ترین متغیرهای این ناحیه متغیرهای هدف و ریسک نام دارند (جمالی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۹). متغیرهای ریسک عموماً در قسمت قطر نمودار قرار می‌گیرند؛ بدین صورت که دارای ظرفیتی بالا برای تبدیل شدن به بازیگران اصلی سیستم هستند که در سیستم مورد بررسی، شامل «شهرک‌های صنعتی»، «تمرکز جمعیت در شهرها»، «مهاجرت جمعیت فعال از روستا به شهر» و «تمرکز اشتغال در شهرها» هستند؛ که عموماً متغیرهایی در حوضه‌های جمعیت و اشتغال را شامل می‌شوند و می‌توان استنباط کرد که متغیرهای حوضه جمعیت و اشتغال جزو کلیدی‌ترین عواملی هستند که می‌توانند سیستم فعلی کارکردی استان را به سمت کاهش نابرابری توسعه بین شهر و روستا و در امتداد آن کاهش و کنترل فقر در ابعاد مختلف سوق دهند. از سوی دیگر، در قسمت جنوبی این ناحیه متغیرهای هدف قرار دارند که با تغییر در این متغیرها می‌توان به تکامل و تغییر در کل سیستم دست پیدا کرد؛

از این رو این متغیرها، محصول نهایی سیستم شناخته می‌شوند (راست‌قلم و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳) که متغیرهای «ارزش افزوده بخش صنعت»، «مهاجرت‌های درون‌استانی»، «تفرق فضایی و سیاسی قدرت در شهرها»، «بار معیشتی»، «تمرکزگرایی زیربنایی» و «اشتغال به تحصیل» را شامل می‌شوند. همچنین سایر متغیرهای دوجوهی نیز براساس میزان کلیدی بودن در نمودار به ترتیب شامل «ارزش افزوده کل فعالیت‌های اقتصادی»، «جریان سرمایه»، «سکونتگاه‌های غیررسمی»، «دسترسی به مراکز مذهبی و فرهنگی-هنری» و «مهاجرت بین‌استانی» هستند.

ناحیه دوم: آن دسته از متغیرهایی که متغیرهای تأثیرگذار یا تعیین‌کننده نامیده می‌شوند، در قسمت شمال غربی نمودار واقع شده‌اند. این متغیرها به دلیل تأثیرگذاری بالایی که دارند، جزو ورودی‌های سیستم محسوب می‌شوند (راست‌قلم و همکاران، ۱۳۹۵: ۶؛ جمالی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۷). متغیرهای تعیین‌کننده از نظر تأثیرپذیری سطوح مختلفی را در برمی‌گیرند؛ بدین صورت که در پایین این ناحیه عموماً متغیرهای اقلیمی وجود دارند که با وجود تأثیرپذیری اندک از دیگر متغیرها، به آسانی قابل دخالت نبوده و جزو متغیرهایی هستند که در بلندمدت و با صرف انرژی و هزینه‌ای کلان برای سیستم، قابل کنترل هستند که در این بخش شامل متغیرهای «خشکسالی»، «سطح آب‌های زیرزمینی» و «ریزگردها» هستند. از سوی دیگر در قسمت‌های فوقانی این ناحیه مهم‌ترین و بحرانی‌ترین متغیرها قرار دارند؛ بدین صورت که بخشی از این متغیرها ناشی از سیستم‌های فرادست در استان هستند و به همین دلیل در پژوهش حاضر، غیرقابل دخالت محسوب می‌شوند که در مرحله اول شامل متغیرهای «سیاست‌های اقتصادی ملی»، «پراکنش منابع طبیعی» و «حکروایی» هستند. سایر متغیرهای تأثیرگذار نیز براساس میزان تأثیرگذاری به ترتیب شامل «فاصله زمانی شهر و روستا»، «سیاست‌های راهبردی توانمندسازی»، «تمرکز مدیریت در شهرها»، «بودجه»، «انتقال منابع آبی و سدسازی»، «بانکداری و سرمایه‌گذاری دولتی»، «پراکنش امکانات رفاهی»، «کیفیت شبکه معابر بین شهر و روستا»، «پراکنش نقاط شهری»، «تعدد مراکز تصمیم‌گیری»، «بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری خصوصی» و در نهایت «صنعت‌گرایی» می‌شوند که بقا و پایداری سیستم وابسته به نیروی محرکه انتشار یافته از این متغیرها است.

ناحیه سوم: قسمت جنوب شرقی نمودار شامل متغیرهایی است که تأثیرپذیر یا وابسته نامیده می‌شوند و از آن جهت که خروجی سیستم محسوب می‌شوند، می‌توان اهداف تکامل سیستم را نیز در آن‌ها جست‌وجو کرد. همچنین این متغیرها به دلیل دارا بودن تأثیرپذیری بالا و تأثیرگذاری کم، این ویژگی را دارند که هر تغییر و تکاملی در سیستم، نهایتاً به تغییر در این متغیرها ختم شود (نیازی و همکاران؛ ۱۳۹۷: ۳۴). این متغیرها براساس میزان تأثیرپذیری به ترتیب عبارت‌اند از: «بیکاری روستایی»، «بیکاری شهری»، «امنیت اجتماعی»، «طرز اجتماعی روستا»، «بازار غیررسمی مستغلات»، «شاغلان بخش صنعت»، «اجاره‌بهای مسکن»، «تعادل در نظام توزیع جمعیت»، «شاغلان بخش کشاورزی»، «شبکه حمل‌ونقل عمومی»، «رقابت‌پذیری»، «ارزش افزوده بخش معدن»، «اشتغال زنان»، «تمرکز درآمد و منابع انحصاری دولت در شهرها» و «اشتغال روستایی»؛ در بررسی‌های اولیه نیز مشخص می‌شود که در سیستم کارکردی استان سمنان فقر و اشتغال از جمله مهم‌ترین متغیرهای خروجی از نظر شدت تأثیرپذیری هستند.

ناحیه چهارم: متغیرهایی که در ناحیه جنوب غربی نمودار جای دارند، شامل متغیرهای مستقل یا قابل چشم‌پوشی هستند که دلیل این نام‌گذاری، تأثیرپذیری و تأثیرگذاری بسیار پایین این متغیرها است؛ به صورتی که در برخی

موارد می‌توان در تحلیل‌ها این متغیرها را حذف کرد و از کنش‌های برخی از آن‌ها چشم‌پوشید (صدیقی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۱۲)؛ اما این بدین معنی نیست که می‌توان همه این متغیرها را از سیستم کارکردی حقیقی حذف کرد، بلکه چشم‌پوشی از آن‌ها صرفاً در مرحله پژوهش است و این متغیرها در واقع بستر سیستم را شکل می‌دهند. از سوی دیگر، این متغیرها در سیستم از وضعیت یکسانی برخوردار نبوده و بنا به موقعیت جای‌گیری در سیستم شرایط متفاوتی را از نظر شدت ایفای نقش دارند که شامل متغیرهای گسسته^۱، تنظیمی و اهرمی ثانویه^۲ هستند (صدیقی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۱۳). متغیرهای گسسته در قسمت منتهی‌الیه شمالی این ناحیه قرار دارند، اما از جهت ایفای نقش، ارتباطی با پویایی سیستم ندارند. متغیرهای اهرمی ثانوی که به‌عنوان معیار و سنجش سیستم مطرح هستند، شامل مواردی نظیر «خدمات درمانی»، «کیفیت مسکن»، «دسترسی به فرصت‌های شغلی» و «دسترسی به امکانات بهداشتی» هستند. متغیرهای «دسترسی به مراکز آموزش عالی»، «دسترسی به مراکز تجاری و بازرگانی»، «نفر در واحد مسکونی»، «شرکت‌های تعاونی»، «بعد خانوار»، «آب شرب و فاضلاب»، «تمرکز فضایی و سیاسی قدرت در شهرها»، «فرهنگ شهرگرایی»، «مالکیت زمین»، «جمعیت غیرفعال»، «برنامه‌ریزی بخشی»، «اشتغال کودکان»، «تراکم روستایی»، «خانوارهای دارای خودروی شخصی»، «مشارکت مردمی»، «برنامه‌ریزی از بالا به پایین»، «دسترسی به مراکز گذران اوقات فراغت»، «دسترسی به پارک و فضای سبز»، «دسترسی به رایانه و اینترنت»، «تراکم خانوار در واحد مسکونی»، «سالخوردگی جمعیت»، «فعالیت‌های عمومی» و «نسبت جنسی»، از دیگر متغیرهای مستقل سیستم هستند.

ناحیه پنجم: متغیرهای تنظیمی نیز گروه کوچکی از متغیرها هستند که در قسمت میانی نمودار قرار دارند. این متغیرها به دلیل تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متعادل که نسبت به سایر متغیرها دارند، توانایی تبدیل شدن به متغیرهای تأثیرگذار، دوجویی یا وابسته را در طی تکامل‌های سیستم دارا هستند (نیازی و همکاران؛ ۱۳۹۷: ۳۸)؛ بر این مبنا متغیرهای «مهاجرت بین استانی» و «تمرکز درآمد و منابع انحصاری دولت» در این دسته جای می‌گیرند.

- شناسایی پیشران‌های کلیدی

به‌منظور اعمال هرگونه تغییر در سیستم و ارتقای فرایند تکامل در آن، نیاز به شناخت متغیرهای استراتژیک وجود دارد؛ به‌نحوی که این متغیرها با دارا بودن نقش و جایگاه خاص در یک سیستم، بهترین گزینه‌ها برای بهبود وضعیت آن به سمت پایداری هستند. براین اساس، متغیرهای استراتژیک بایستی دارای دو ویژگی عمده باشند: اول آنکه، باید قابل‌دست‌کاری و کنترل باشند؛ به این معنا که تغییر در آن متغیرها، منطقی و قابل‌اجرا باشد و دوم آنکه این متغیرها بایستی بر پویایی سیستم تأثیرگذار باشند؛ به این مفهوم که ارتباطات/تعاملات لازم به‌منظور گسترش تأثیر بر همه اجزای سیستم را داشته باشند؛ بدین ترتیب متغیرهایی استراتژیک خوانده می‌شوند که تغییر در آن‌ها موجب تکامل سیستم می‌شود. با توجه به تحلیل‌های خروجی از شکل ۱ متغیرهای هر چهار ناحیه برای سنجش میزان استراتژیک بودن متغیر، موردبررسی قرار می‌گیرند.

- متغیرهای کلیدی دوجویی

متغیرهای دوجویی به دلیل قابل‌دست‌کاری و کنترل بودن و نیز تأثیرگذاری قوی بر پویایی سیستم ظرفیت بالایی برای تبدیل شدن به متغیرهای کلیدی و استراتژیک دارند. در این ناحیه هرچه در قطر نمودار به سمت بالا و

^۱ Discrete variables

^۲ Secondary lever variables

در جهت راست پیش رفته می‌شود، بر میزان استراتژیک بودن این شاخص‌ها افزوده می‌شود. بر این مبنا، متغیرهای قابل ذکر بر اساس میزان کلیدی بودن عبارت‌اند از: «ارزش افزوده کل فعالیت‌های اقتصادی»، «جریان سرمایه»، «تمرکز اشتغال در شهرها»، «مهاجرت جمعیت فعال از روستا به شهرها»، «تمرکز جمعیت فعال در شهرها»، «شهرک‌های صنعتی»، «تمرکز فضایی و سیاسی قدرت در شهرها» و «جمعیت فعال».

متغیر «ارزش افزوده کل فعالیت‌های اقتصادی» در استان سمنان، عموماً شامل ارزش افزوده بخش کشاورزی، معدن، صنعت، تجارت و خدمات است که به دلیل تمرکز فعالیت‌های صنعتی، تجاری و خدمات در شهرها، عمده ارزش افزوده این بخش مستقیماً وارد شهرها می‌شوند. همچنین در روستاها که بخش اعظمی از تولیدات به بخش کشاورزی اختصاص دارند، به دلیل خشکسالی‌هایی که در دهه‌های اخیر رخ داده است، کاهش فعالیت‌های کشاورزی و خروج قشر فعال از این سکونتگاه‌ها افزایش چشمگیری یافته است. در نتیجه ارزش افزوده کل فعالیت‌های اقتصادی در وضعیت فعلی، به دلیل تمرکز در شهرها و همچنین خشکسالی، آورده‌ای برای روستاها نداشته است؛ به همین دلیل این متغیر به عنوان یکی از استراتژیک‌ترین متغیرهای سیستم کارکردی استان سمنان عمل کرده و چنانچه تغییری در این بخش ایجاد شود، موجب تکامل در کل سیستم به سمت کاهش و کنترل فقر خواهد شد. از سوی دیگر، «جریان سرمایه» نیز در راستای ارزش افزوده کل فعالیت‌های اقتصادی با تمرکز بر شهرها موجب انزوای اقتصادی روستاها شده است؛ به صورتی که روستاها در شبکه اقتصادی استان جایگاه خاصی ندارند و به دلیل مبادله و توزیع تولیدات روستاها در شهرها، بخش عمده‌ای از ارزش افزوده فعالیت‌های روستایی جذب شهرها می‌شود و این امر افزایش فقر در روستاها را تشدید می‌کند.

«تمرکز اشتغال» و «شهرک‌های صنعتی» در شهرها در شرایطی که اقتصاد کشاورزی روستاها متوقف شده است، موجب می‌شود جمعیت فعال روستاها به شهرها منتقل شده و روستاها با سالخوردگی جمعیت مواجه شوند. در واقع پنج متغیر «تمرکز اشتغال در شهرها»، «مهاجرت جمعیت فعال از روستا به شهر»، «تمرکز جمعیت فعال در شهرها»، «شهرک‌های صنعتی» و «جمعیت فعال» به صورت زنجیره‌ای، به عنوان متغیرهای استراتژیک عمل می‌کنند که چنانچه تغییری در هر یک از آنها ایجاد شود، موجب گسترش این تغییر در هر پنج متغیر کلیدی دیگر می‌شود و بدین ترتیب این گروه از متغیرها می‌توانند موتور محرک قدرتمندی برای تکامل سیستم به سمت کاهش فقر به خصوص فقر روستایی باشند.

یکی دیگر از متغیرهای کلیدی پایه، «تمرکز فضایی و سیاسی قدرت در شهرها» است. در واقع تمرکز شهرک‌های صنعتی و در پی آن تمرکز اشتغال در شهرها، در راستای تمرکز فضایی قدرت و سیاست در آنها است که موجب جلب توجه سرمایه‌گذاران خصوصی و دولتی برای ایجاد اشتغال در شهرها شده است. در مقابل، این تمرکز موجب طرد شدن هر چه بیشتر روستاها از توسعه‌های استان می‌شود. در این راستا چنانچه تمرکززدایی از مراکز استانی و شهرها صورت گیرد، موجب می‌شود تا روستاها مورد توجه قرار گرفته و بدین ترتیب سرمایه‌های بیشتری در آنها جذب شود.

- متغیرهای کلیدی تأثیرگذار

متغیرهای موجود در ناحیه دوم که متغیرهایی تأثیرگذار هستند، چنانچه قابل کنترل و دست‌کاری نباشند، نمی‌توان آن را به عنوان متغیرهای استراتژیک در نظر گرفت. همان‌طور که در نمودار تأثیرات مستقیم نیز مشاهده می‌شود (شکل ۱)، متغیرهای «حکمروایی»، «میزان آب‌های سطحی»، «خشکسالی»، «پراکنش منابع طبیعی» و

«سیاست‌های اقتصادی ملی» به دلیل آن که عمدتاً متغیرهای اقلیمی یا متغیرهای واردشده از سیستم فرادست سرزمینی هستند، در نتیجه در مقیاس پژوهش حاضر، غیرقابل دست‌کاری و کنترل در نظر گرفته می‌شوند و بر این مبنا نمی‌توان از آن‌ها برای تکامل سیستم به سمت کاهش و کنترل فقر، بهره جست. این در حالی است که برخی از متغیرهای موجود در این ناحیه تا حدودی ویژگی‌های لازم برای ایفای نقش متغیر کلیدی را دارند که شامل موارد «انتقال منابع آبی و سدسازی»، «بودجه»، «پراکنش امکانات رفاهی» و «کیفیت شبکه معابر بین شهر و روستا» هستند.

بحران آب ناشی از خشکسالی‌های بلندمدت و کاهش اراضی قابل کشت، در نهایت موجب تخلیه بخش اعظمی از جمعیت روستاها در دو دهه اخیر شده است (ابونوری و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۳۱؛ رحمانی فضلی، ۱۳۹۶: ۳۴۲). بر اساس آمارهای استانداری سمنان، از ۱۶۲۵ روستا در سال ۱۳۵۰، اکنون تنها ۲۸۰ روستا دارای سکنه هستند (شفیعی ثابت و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۵؛ سیدعلی‌پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۱). همچنین براساس آمار اداره کل اقتصاد و دارایی، آمار بیکاری در مناطق روستایی استان سمنان به ۱۵ درصد، معادل با ۳۰ هزار نفر رسیده است (شادی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۲)؛ این در حالی است که به گفته مدیرعامل شرکت آب و فاضلاب روستایی استان سمنان، ۶۰ هزار نفر از ساکنان روستاهای استان سمنان با مشکل تأمین آب مواجه هستند (کسای و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۳۵)؛ از این رو براساس آمارهای فوق می‌توان انتظار داشت که انتقال منابع «آبی و سدسازی» با رفع مشکل آب شرب و کشاورزی، می‌تواند نقش بسزایی در کاهش میزان بیکاری و در نتیجه کاهش فقر روستایی داشته باشد. نقطه قابل توجه آن است که عموم مهاجران از روستاها به شهرها را جوانان و «جمعیت فعال» روستا تشکیل می‌دهند؛ از این رو، چنانچه مشکل تأمین آب روستا کنترل شود، می‌تواند از سالخوردگی جمعیت روستاها نیز جلوگیری کرد. «بودجه» و «پراکنش امکانات رفاهی» از جمله متغیرهایی هستند که به دلیل «تمرکز مدیریت و برنامه‌ریزی در شهرها» و همچنین تمرکز منابع مالی در سلسله‌مراتب‌های بالاتر سیاسی منطقه، در دهه‌های گذشته توفیق چندانی برای توسعه روستاها ایجاد نکرده‌اند؛ در نتیجه چنانچه از تمرکز بودجه در شهرها جلوگیری شود، می‌توان انتظار داشت که امکانات رفاهی پراکنش متعادل‌تری را در پهنه استان به خود بگیرند و بدین ترتیب با سهیم شدن روستاها در توسعه‌های استان، از شدت فقر و بیکاری در روستاها کاسته شود. شبکه معابر بین شهر و روستا به دلیل ارتباطی که بین آن‌ها برقرار می‌کند، نقش مهمی در توزیع نیروی کار و انرژی در پهنه استان دارد. این در حالی است که تنها ۶۰ درصد از راه‌های روستایی استان سمنان آسفالت‌ه یا شوسه هستند و ۴۰ درصد دیگر، کیفیت لازم برای عبور و مرور را ندارند (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۲۹). از سوی دیگر بارش برف و باران در فصول سرد سال موجب انسداد بخش اعظمی از این راه‌ها می‌شود. مجموع مشکلاتی که در وضعیت شبکه معابر بین شهر و روستا وجود دارد، موجب شده است که علاوه بر انسداد راه‌ها در مواقع خاص سال، دشواری تردد در مواقع معمول سال نیز وجود داشته باشد؛ این امر باعث شده است تولیدات کشاورزی و سایر تولیدات روستایی در برخی موارد به دلیل وضعیت شبکه معابر، توانایی انتقال به شهرها و بازار مصرف را نداشته باشند. از سوی دیگر، نیروی کار و قشر جوان جامعه روستایی به دلیل مشکلات راه‌های ارتباطی، سعی بر مهاجرت به شهرهای اطراف دارند. در نتیجه با افزایش «کیفیت شبکه معابر بین شهر و روستا» می‌توان علاوه بر انتقال بهینه تولیدات روستایی به شهرها، موجبات حفظ جمعیت فعال و در نتیجه افزایش توان توسعه در روستاهای استان را فراهم کرد.

متغیرهای کلیدی وابسته

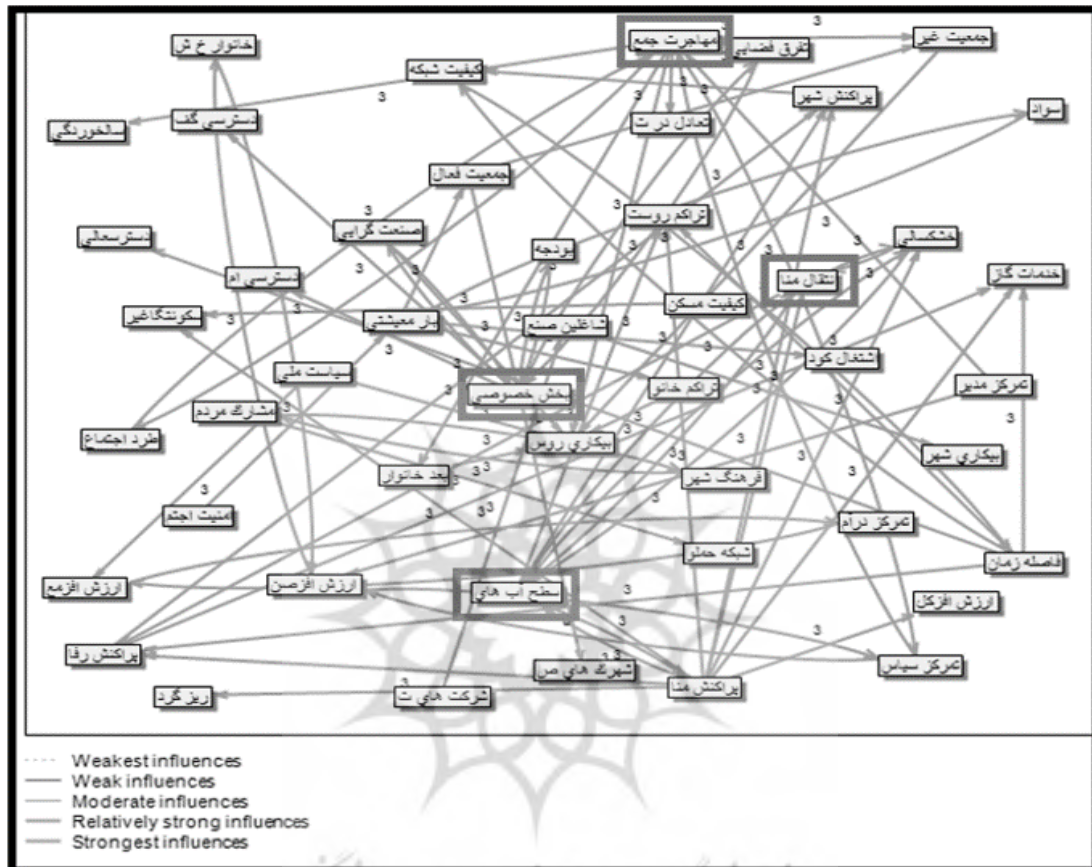
متغیرهای وابسته باینکه دارای تأثیرپذیری بالاتری نسبت به سایر متغیرها هستند، به دلیل آنکه تأثیرگذاری قابل توجهی بر سایر متغیرها ندارند، هرگونه سرمایه‌گذاری و تغییر بر آن‌ها تنها موجب تغییر همان متغیر خواهد شد و تغییر ایجادشده به سایر بخش‌های سیستم گسترش نخواهد یافت (نیازی و همکاران؛ ۱۳۹۷: ۳۴). از سوی دیگر این‌گونه متغیرها خروجی‌ها و نتایج نهایی سیستم هستند که چنانچه تغییری اساسی بر سیستم اعمال شود، در این متغیرها نمود پیدا خواهد کرد؛ از این رو به دلیل محصول بودن این متغیرها، تأثیرگذاری مستقیم بر آن‌ها نمی‌تواند موجب انتشار تکامل در کل سیستم شود؛ بنابراین تأثیرگذاری غیرمستقیم به وسیله سایر متغیرهای استراتژیک بهترین روش برای تغییر در نتایج سیستم است. همان‌طور که مشاهده می‌شود «بیکاری شهری»، «بیکاری روستایی»، «طرده اجتماعی روستاها» و «امنیت اجتماعی» از جمله مؤلفه‌های دخیل در حوضه فقر هستند که انتظار می‌رود با اعمال تغییر بر متغیرهای استراتژیک موجبات بهبود در این شاخص‌ها و در نتیجه کنترل و کاهش فقر فراهم شود.

– **متغیرهای کلیدی مستقل:** متغیرهای مستقل به دلیل تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پایینی که دارند، نمی‌توانند در سیستم به عنوان مؤلفه‌های کلیدی ایفای نقش کنند. در واقع این متغیرها در تأثیرپذیری و تأثیرگذاری، شدت لازم برای دخالت در تغییر و تکامل سیستم را ندارند (صدیقی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۱۲). در نتیجه سرمایه‌گذاری بر آن‌ها موجب صرف هزینه و انرژی بسیاری از سیستم می‌شود که نتیجه مطلوبی را برای سیستم نخواهد داشت. در ادامه پژوهش، به منظور بررسی نحوه ارتباط میان متغیرهای کلیدی با بدنه سیستم، روابط مستقیم و غیرمستقیم آن‌ها مورد واکاوی قرار می‌گیرند تا روابط پنهانی که می‌توانند در کاهش و کنترل فقر نقش داشته باشند، نمایان شوند.

نمودار روابط مستقیم

نمودار روابط مستقیم نشانگر روابطی است که در آن تأثیرات، بدون واسطه بین متغیرها مبادله می‌شود. در پژوهش حاضر به دلیل تعداد بالای روابط مستقیم و به منظور سهولت در بررسی‌ها و همچنین شناخت روابط اساسی، تنها ۲ درصد از مهم‌ترین و اساسی‌ترین روابط مستقیم موجود در سیستم نشان داده شده است (شکل ۳). تراکم خطوط تأثیرات مستقیم که در نمودار وجود دارد، نشان‌دهنده اهمیت زیاد چهار متغیر «سطح آب‌های زیرزمینی»، «انتقال منابع آبی و سدسازی»، «انگیزه بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری» و «مهاجرت جمعیت فعال از روستا به شهرها» است که در این میان سطح آب‌های زیرزمینی، انتقال منابع آبی و سدسازی و تا حدودی سرمایه‌گذاری بخش خصوصی جزو مهم‌ترین و اساسی‌ترین متغیرهایی هستند که بر کل سیستم تأثیر می‌گذارند. همان‌طور که ذکر شد، مشکلات ناشی از کمبود آب، هم در بخش مصارف شرب و هم در بخش کشاورزی از مهم‌ترین عوامل در کاهش توان اقتصادی روستاها است که موجب تخلیه بخش اعظمی از روستاهای استان شده است؛ از این رو انتقال منابع آبی و سدسازی مهم‌ترین عاملی است که با بی‌نیاز کردن روستاها به آب‌های زیرزمینی و همچنین جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در روستاها، موجب شکوفایی دوباره آن‌ها و در نتیجه کنترل و کاهش فقر می‌شود. همچنین مهاجرت جمعیت فعال از روستاها از مهم‌ترین و اساسی‌ترین متغیرهایی است که تأثیرات زیادی را پذیرفته و

به عنوان یکی از مهم ترین خروجی های سیستم ایفای نقش می کند و چنانچه متغیرهای استراتژیک به تکامل سیستم برای کاهش و کنترل فقرپیش برون، موجب کاهش این مهاجرت ها و باقی ماندن جمعیت فعال در روستاها خواهند شد.

شکل ۳. نمودار روابط مستقیم متغیرها

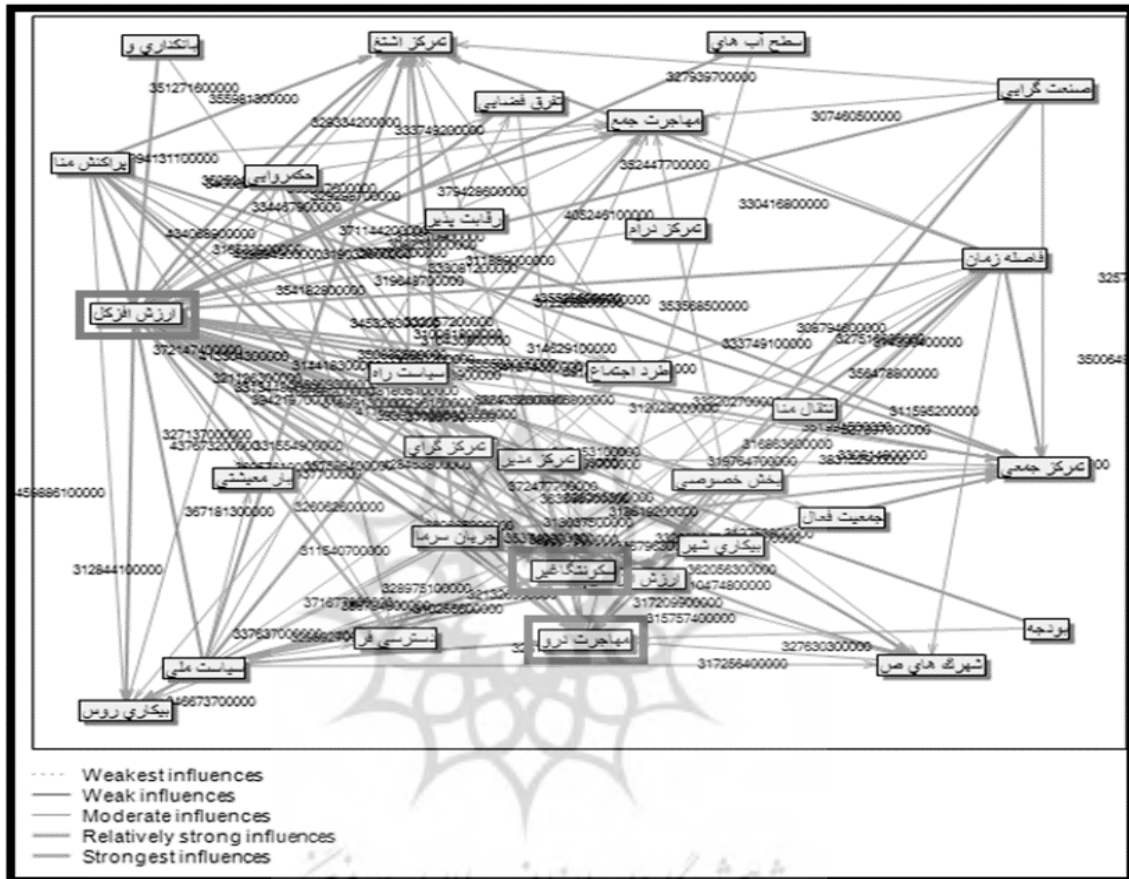
(منبع: نگارنگان، ۱۴۰۰)

نمودار روابط غیرمستقیم: روابط پنهانی که بین اجزای سیستم وجود دارند، به دلیل ارتباطات غیرمستقیم بسیاری که بین این اجزا برقرار است، می توانند متغیرهای مختلف را به یکدیگر ارتباط داده و بدین ترتیب نقش بسزایی در انتقال تغییرات در بدنه سیستم داشته باشند؛ از این رو در نمودار روابط غیرمستقیم، ۱ درصد از مهم ترین و اساسی ترین روابط سیستم مورد بررسی قرار می گیرند تا بدین ترتیب کانال های مهم انتقال تغییرات در سیستم شناسایی شوند (شکل ۴).

همان طور که در نمودار روابط غیرمستقیم مشخص است، «ارزش افزوده کل فعالیت های اقتصادی»، «مهاجرت درون استانی» و «سکونتگاه های غیررسمی» دارای بیشترین تراکم در کانال های تأثیرات غیرمستقیم در سیستم هستند. ارزش افزوده کل فعالیت های اقتصادی به صورت غیرمستقیم مهم ترین تأثیرات را بر سایر اجزای سیستم دارد و چنانچه در پهنه استان بین شهرها و روستاها به صورت متعادل پخش شود، موجب می شود تا کانال های ارتباطی غیرمستقیم، این تأثیرات را در کل سیستم منتشر کنند. از سوی دیگر مهاجرت های درون استانی به ویژه از روستا به شهرها و شکل گیری سکونتگاه های غیررسمی، به صورت غیرمستقیم، بیشترین تأثیرات را از کل سیستم جذب کرده

و براین اساس، هر تکاملی در سیستم به صورت غیرمستقیم بر مهاجرت‌های درون‌استانی و سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرات بسزایی خواهد گذاشت.

شکل ۴. نمودار روابط غیرمستقیم متغیرها

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰)

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر، سعی بر آن شد تا با تحلیل تفسیری ساختاری در رابطه با سیستم کارکردی استان سمنان، ریشه‌های تولید فقر در مقیاس روستایی و شهری شناسایی شود و با استفاده از متغیرهای استراتژیک مطرح‌شده، سیستم موجود تکامل یابد، تا علاوه بر جلوگیری از تولید فقر به صورت مستقیم، از بازتولید غیرمستقیم فقر نیز جلوگیری شود. مشکلات ناشی از کمبود آب از جمله مهم‌ترین عوامل مهاجرت جمعیت روستاها به شهرها و تخلیه روستاها بوده است؛ در نتیجه متغیرهای «انتقال منابع آبی و سدسازی» و «کیفیت شبکه معابر بین شهر و روستا» از جمله متغیرهای تأثیرگذاری بودند که می‌توانند با احیای بخش کشاورزی و تولید در روستاها در کنار شبکه ارتباطی باکیفیت، از بیکاری در روستاها و در پی آن بروز فقر گسترده در جمعیت ساکن روستاها جلوگیری کنند. همچنین «ارزش افزوده کل فعالیت‌های اقتصادی»، «جریان سرمایه»، «تمرکز اشتغال در شهرها»، «مهاجرت جمعیت فعال از روستا به شهر»، «تمرکز جمعیت فعال در شهر»، «شهرک‌های صنعتی» در کنار «تفرق فضایی و سیاسی قدرت در شهرها»، متغیرهای دوجبه‌ای استراتژیکی هستند که با ایجاد دور تسلسل، موجب خروج نیروی

کار و سرمایه از روستاها به شهرها شده‌اند و بدین ترتیب موجبات دامن‌زدن به فقر روستایی را فراهم می‌کنند. این در حالی است که چنانچه تکاملی در سیستم ایجاد شود، این متغیرها می‌توانند نقش بسزایی در کنترل فقر روستایی داشته باشند. بررسی مهم‌ترین روابط مستقیم نیز این موضوع را آشکار می‌سازد که «انتقال منابع آبی و سدسازی» جزو متغیرهای اساسی برای جلوگیری از مهاجرت جمعیت فعال از روستاها به سمت شهرها است. نکته قابل توجهی که از نتایج پژوهش حاضر به دست می‌آید، وجود ریشه‌های فقر شهری در سیستم‌های فرادست یا سیستم منطقه‌ای-کشوری است؛ به‌صورتی که واكای سیستم عملکردی استان سمنان، تنها ریشه‌ها و علل فقر گسترده روستایی را مشخص کرد؛ در صورتی که عوامل فقر شهری غالباً ریشه در کارکردهای فرااستانی دارند؛ براین اساس، با بررسی مهم‌ترین تأثیرات غیرمستقیم، روابط پنهانی نمایان می‌شود که می‌تواند تأثیرات بالقوه‌ای بر سکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه‌نشینی در شهرها بگذارد. در نتیجه تکامل سیستم به‌وسیله متغیرهای استراتژیک می‌تواند در بلندمدت فقر روستایی را در مرحله اول و فقر شهری را در گام‌های بعدی کنترل و از بازتولید آن به‌وسیله سیستم جلوگیری کند.

منابع

ابونوری، اسماعیل؛ مالکی، نادر. (۱۳۸۷). خط فقر در استان سمنان طی برنامه‌های توسعه (۱۳۸۳-۱۳۶۸)، رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، دوره هفتم، شماره ۲۸، صص ۲۱۵-۲۳۷.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=83991>

احمدی، توران؛ جعفری، یحیی؛ رحیمی، ابراهیم. (۱۴۰۰). تحلیلی بر نابرابری‌های فضایی با رویکرد آمایش سرزمین (مطالعه موردی: استان بوشهر)، فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، دکتر سعید ملکی، دوره اول، شماره ۳، صص ۱۶-۱.

<https://civilica.com/doc/1241419>

احمدی شادمهری، محمدطاهر؛ داودی، آزاده. (۱۳۹۴). نقش مخارج دولت در تأمین زیرساخت‌های اقتصادی-اجتماعی و کاهش فقر در ایران، نشریه سیاست‌های راهبردی و کلان، مجمع تشخیص مصلحت نظام، دوره سوم، شماره ۱۶، صص ۱۰-۱.

<https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?ID=254443>

امینی، مینا؛ صارمی، حمیدرضا؛ قالیباف، محمدباقر. (۱۳۹۷). جایگاه حکمروایی شهری در فرایند بازآفرینی بافت فرسوده شهری مطالعه موردی: منطقه ۱۲ شهر تهران. تحقیقات جغرافیایی، محمد حسین پاپلی یزدی، دوره بیست و سوم، شماره ۳، صص ۲۱۷-۲۰۲.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=527836>

اصغر پور، کسری؛ خانلو، نسیم؛ زیاری، کرامت‌اله؛ شالی امینی، وحید. (۱۳۹۷). تحلیل فضایی فقر شهری در جهت رسیدن به عدالت اجتماعی (مطالعه موردی: محله دزاشیب منطقه یک شهرداری تهران)، پژوهش‌های اخلاقی (انجمن معارف اسلامی)، انجمن معارف اسلامی ایران، دوره نهم، شماره ۱، صص ۳۶-۲۱.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=538544>

افتخاری، سید فرخ؛ کرمی، آیت‌اله؛ نوری پور، مهدی. (۱۳۹۱). بررسی وضعیت فقر در مناطق روستایی استان کهگیلویه و بویراحمد، اقتصاد کشاورزی، انجمن علمی اقتصاد کشاورزی ایران، دوره ششم، شماره ۱، صص ۱۷۹-۲۰۴.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=176160>

پیران، پرویز. (۱۳۸۰). تحلیل جامعه‌شناختی از مسکن شهری در ایران: اسکان غیررسمی، نشریه جامعه‌شناسی ایران، انجمن جامعه‌شناسی ایران، دوره سوم، شماره ۶، صص ۲۷-۴۸.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=48247>

پیران، پرویز. (۱۳۸۴). فقر و جنبش‌های اجتماعی در ایران، نشریه رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، دوره پنجم، شماره ۱۸، صص ۴۴-۱۱.

http://refahj.uswr.ac.ir/browse.php?a_code=A-10-1-228&slc_lang=fa&sid=1

جمالی، رحیم؛ شمس‌الدینی، علی؛ پیوسته‌گر، یعقوب. (۱۳۹۹). شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر روند شکل‌گیری و توسعه کالبدی شهرهای جنوبی استان بوشهر (مطالعه موردی: شهر کنگان)، مطالعات محیطی هفت حصار (هفت حصار)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، دوره نهم، شماره ۳۳، صص ۹۳-۱۰۸.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=541110>

خداداد کاشی، فرهاد؛ باقری، فریده. (۱۳۸۴). نحوه توزیع فقر بین خانوارهای ایرانی، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، دانشگاه علامه طباطبائی، سال هفتم، شماره ۲۲، صص ۳۱-۴۲.

https://ijer.atu.ac.ir/article_3774.html

درویشی، باقر؛ محمدیان، فرشته. (۱۳۹۸). تحول فقر در استان ایلام طی برنامه‌های دوم تا پنجم توسعه: با تأکید بر آثار سیاست هدفمندی یارانه‌ها، مجلس و راهبرد، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دوره بیست و ششم، شماره ۱۰۰، صص ۲۷۳-۳۰۵.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=501011>

راست‌قلم، مهدی؛ صیدایی، سید اسکندر؛ نوری، سید هدایت‌الله. (۱۳۹۵). تعیین پیشران‌های کلیدی رهیافت روستای خلاق با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک، پژوهش‌های روستایی، دانشگاه تهران، دوره هفتم، شماره ۲، صص ۳۱۶-۳۲۹.

https://jrur.ut.ac.ir/article_58977.html

رنجیرنیا، بهزاد؛ روستایی، شهریور و پورمحمدی، محمدرضا. (۱۳۹۷). تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه ی پایدار شهری با تأکید بر شکاف دیجیتال، به روش میک‌مک فازی (مطالعه موردی: تبریز ۲۰۱۸). پژوهش‌های جغرافیای انسانی (پژوهش‌های جغرافیایی)، دوره پنجاهم، شماره ۴، صص ۸۹۱-۹۰۵.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=507091>

رحمانی فضلی، علیرضا؛ عزیزپور، فرهاد؛ شامانیان، مریم. (۱۳۹۶). تحلیل فضایی توسعه در نواحی روستایی استان سمنان (مورد مطالعه: شهرستان دامغان)، جغرافیا، انجمن جغرافیای ایران، دوره پانزدهم، شماره ۵۵، صص ۳۳۷-۳۵۲.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=316346>

رضوانی، محمدرضا؛ بدری، سیدعلی؛ ترابی، ذبیح‌اله. (۱۳۹۷). تبیین الگوی طبیعت‌گردی و کاهش فقر در روستاهای منتخب شرق استان سمنان: مطالعه‌ای کیفی، گردشگری و توسعه، انجمن علمی گردشگری ایران، دوره هفتم، شماره ۴، صص ۲۰۶-۲۲۷.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=473442>

سرور، رحیم؛ موسوی، میرنجم؛ مبارکی، امید. (۱۳۸۹). تحلیل فضایی نابرابری‌های ناحیه‌ای در استان آذربایجان غربی، پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، دانشگاه پیام نور، دوره اول، شماره ۲، صص ۴۱-۳۳.

https://grup.journals.pnu.ac.ir/?_action=article&au=557&_au=%D9%85%DB%8C%D8%B1%D9%86%D8%AC%D9%81+++%D9%85%D9%88%D8%B3%D9%88%DB%8C

سید رضایی، میر یعقوب؛ پورعزت، علی اصغر؛ سعدآبادی، علی اصغر. (۱۳۹۵). رصد چالش‌های سیستم بودجه‌بندی ایران باهدف توسعه رویکرد عدالت منطقه‌ای با تکنیک فازی، بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، دوره چهارم، شماره ۲۳، صص ۴۸۳-۵۰۶.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=319177>

سند آمایش سرزمین استان سمنان. (۱۳۹۷). شرکت مهندسان مشاور سامان، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان سمنان، جلد اول.

<https://semnan.mporg.ir/FileSystem/View/File.aspx?FileId=e70dac57-2cdf-448a-808d-be0906c9266a>

سیدعلی پور، سید خلیل؛ اقبالی، ناصر؛ بخشنده نصرت، عباس. (۱۳۸۹). مدیریت گردشگری روستایی و نقش آن در توسعه روستایی (مطالعه موردی: روستاهای استان سمنان)، پژوهشگر (مدیریت)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد فیروزکوه، دوره هفتم، شماره ۱۹، صص ۵۲-۶۹.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=124662>

شادی، محمدعلی؛ مهدوی حاجیلویی، مسعود؛ عزتی، عزت‌اله. (۱۳۹۵). تدوین شاخص‌های روستاهای هدف گردشگری ایران و ارزیابی آن‌ها (مطالعه موردی: روستاهای نمونه استان سمنان)، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی (جغرافیای انسانی)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، دوره نهم، شماره ۱، صص ۹۷-۷۱.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=309108>

شفیعی ثابت، ناصر؛ حسینی حاصل، صدیقه و رهبری، مهناز. (۱۳۹۸). سنجش مدیریت روستایی، توانمندسازی دینفعان محلی و تحولات کالبدی سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: استان سمنان). مسکن و محیط روستا، پژوهشکده صنایع طبیعی، دوره سی و هشتم، شماره ۱۶۵، صص ۱۱۳-۱۲۸.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=476470>

شماعی، علی؛ احمدی، باقر. (۱۳۹۵). تحلیل فضایی سطوح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کردستان، مجله آمایش جغرافیایی فضا، دانشگاه گلستان، دوره ششم، شماره ۲۰، صص ۱۲۸-۱۱۷.

http://gps.gu.ac.ir/article_33185.html

شیخی، محمد؛ امانیان، ابوالفضل. (۱۳۸۹). عاملیت انسانی و فقر، بررسی ارتباط کنش مؤثر فردی با فقر اقتصادی در مهاجران حاشیه‌نشین کلانشهر تبریز، نشریه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، دوره ۲، شماره ۴، صص ۶۷-۹۱.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=262758>

صدیقی، الهام؛ سلمان ماهینی، عبدالرسول؛ میرکریمی، سید حامد؛ دلیری، حسین؛ فت، برایان. (۱۳۹۸). شناسایی و تحلیل پیشران‌های کلیدی آمایش منطقه‌ای براساس آینده‌پژوهی در شهرستان گرگان، آمایش سرزمین، دانشگاه تهران، دوره یازدهم، شماره ۲، صص ۲۳۳-۲۰۵.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=526915>

عقیلی، سیده مریم؛ لحمیان، رضا؛ علی‌پور نخی، عباس. (۱۳۹۸). نقش نوسازی و بازسازی بافت فرسوده بر کیفیت زندگی شهری (نمونه موردی: محله شاهزاده قاسم شهرستان گرگان)، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، دانشگاه آزاد، دوره دوازدهم، شماره ۱، صص ۲۱-۱.

<https://civilica.com/doc/1165202/>

قاسمی سیانی، محمد؛ حقی، مهدی. (۱۳۹۵). تبیین گستره فقر شهری و شناسایی سکونتگاه‌های غیررسمی از منظر عدالت فضایی (مطالعه موردی: نسیم شهر تهران)، فصلنامه علمی-پژوهشی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دانشگاه آزاد واحد مرودشت، دوره ششم، شماره ۲۴، صص ۲۶۵-۲۴۵.

http://jzpm.miau.ac.ir/article_2174.html

قنبری، ابوالفضل. (۱۳۹۰). تحلیل عوامل مؤثر بر نابرابری در نقاط شهری استان‌های ایران، فصلنامه جغرافیایی آمایش محیط، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر، دوره چهارم، شماره ۱۳، صص ۱۶۹-۱۳۷.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=143432>

کسای، میترا؛ رضوی، سید رضا. (۱۳۹۷). بررسی عوامل مؤثر در رویکرد اجرایی برنامه ریزی آمایشی استان سمنان. فصلنامه علمی و پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، دانشگاه آزاد، دوره یازدهم، شماره ۴۱، صص ۱۳۲-۱۴۴.

https://geography.garmsar.iau.ir/article_663693.html

کلانتری، خلیل؛ عهداله‌زاده، غلامحسین. (۱۳۹۱). برنامه‌ریزی فضایی و آمایش سرزمین، تهران: انتشارات فرهنگ صبا، چاپ چهارم.

<https://www.gisoom.com/book/11354116/%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%A8%D8%B1%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87-%D8%B1%DB%8C%D8%B2%DB%8C-%D9%81%D8%B6%D8%A7%DB%8C%DB%8C-%D9%88-%D8%A2%D9%85%D8%A7%DB%8C%D8%B4-%D8%B3%D8%B1%D8%B2%D9%85%DB%8C%D9%86/>

محمدیان، سعید؛ نگهداری، ابراهیم. (۱۳۹۷). بررسی شاخص‌های فقر در مناطق شهری استان هرمزگان با استفاده از سیستم مخارج خطی طی برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه، فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، دوره هجدهم، شماره ۶۷، صص ۲۲۳-۲۰۱.

<https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?id=358988>

محمودی، وحید (۱۳۸۱). اندازه‌گیری فقر در ایران، فصلنامه پژوهش‌نامه بازرگانی، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، دوره ششم، شماره ۲۴، صص ۵۷-۲۷.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=7163>

مجیدی خامنه، بتول؛ محمدی، علیرضا. (۱۳۸۴). درآمدی بر شناخت و سنجش فقر شهری، جغرافیا، نشریه علمی-پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران، دوره جدید، سال سوم، شماره ۶ و ۷، صص ۱-۱۸.

<http://ensani.ir/file/download/article/20120326120527-1155-18.pdf>

مصطفایی، شعبان؛ خدادکاشی، فرهاد؛ موسوی جهرمی، یگانه. (۱۳۹۹). تأثیر توسعه صنعتی بر کاهش فقر در استان‌های ایران، فصلنامه علمی پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، دانشگاه پیام نور استان مرکزی، دوره دهم، شماره ۳۸، صص ۶۰-۴۵.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=507636>

مطیعی لنگرودی، سید حسن؛ ولایتی، سعداله؛ یاسوری، مجید؛ اکبر اقلی، فرحناز. (۱۳۸۷). انتظام ساختار عملکردی سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر الگوی تخصیص مکانی خدمات (مطالعه موردی: شهرستان کلات)، جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، دانشگاه فردوسی مشهد، دوره ششم، شماره ۱۰، صص ۱۳۶-۱۱۹.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=87050>

معصومی اشکوری، سید حسین. (۱۳۹۴). اصول و مهبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات پیام، تهران.

<https://www.adinehbook.com/gp/product/9646525108>

مولایی، محمد؛ رحیمی‌راد، زهره. (۱۳۹۷). بررسی وضعیت فقر در خانوارهای شهری ایرانی، پنج برنامه توسعه اقتصادی ایران: ۱۳۹۴-۱۳۶۸، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، دانشگاه تربیت مدرس، دوره دوم، شماره ۳، صص ۱۹۲-۱۶۷.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=276719>

مهدنژاد، حافظ؛ پرهیز، فریاد. (۱۴۰۰). تعیین مکانی پهنه‌های فقر شهری (موردپژوهی: منطقه ۲۱ کلان‌شهر تهران)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران، دوره پنجاه و سوم، شماره ۱، صص ۳۲۱-۳۰۷.

<https://civilica.com/doc/1199042/>

مهدوی حاجیلویی، مسعود. (۱۳۹۷). بررسی علل و آثار اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی روستاهای متروک‌شده در حاشیه شمالی کویر گرمسار، پژوهش‌های جغرافیایی، موسسه جغرافیا دانشگاه تهران، دوره سی و دوم، شماره ۳۹، صص ۹۱-۷۹.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=22066>

نوری، هدایت‌الله؛ حسینی ابری، حسن؛ خادمی، حسین. (۱۳۸۸). نقش شهرهای کوچک در تعادل‌بخشی نظام سکونتگاهی روستایی استان یزد، مجله جغرافیا و توسعه، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دوره چهارم، شماره ۱۳، صص ۶۱-۷۸.

<http://ensani.ir/fa/article/journal-number/20496/%D8%AC%D8%BA%D8%B1%D8%A7%D9%81%DB%8C%D8%A7-%D9%88-%D8%AA%D9%88%D8%B3%D8%B9%D9%87-1388-%D8%B4%D9%85%D8%A7%D8%B1%D9%87-13>

نیازی کومله، اعظم؛ کاظمی نجفی، حبیب‌اله. (۱۳۹۷). مطالعه اهمیت فیزیوتراپی در کیفیت زندگی سالمندان: کاربست روش میک‌مک در آینده‌پژوهی، نوین سلامت، دانشگاه علوم پزشکی بابل، دوره سوم، شماره ۱، صص ۳۸-۳۰.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=491082>

نیک پور، عامر؛ ملک‌شاهی، غلامرضا؛ مهرعلی تبار، عباس؛ حسنعلی زاده، میلاد. (۱۳۹۷). تحولات نظام شهری در استان مازندران با تأکید بر شهرهای کوچک، مجله جغرافیا و روابط انسانی، کرمانشاه، دوره اول، شماره ۱، صص ۱۶۶-۱۵۱.

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.26453851.1397.1.1.11.2>

Effah, Kofi B. (2006). "The Impact of Technical Assistance Program on Science and Technology Policies and Programs in Africa" In S. Adjibolosoo, ed. *The International Development Program of Activities: What Are We Doing Wrong?* Bloomington, Indiana: 1st Books Library (2004, pp. 169-214).

https://qjds.atu.ac.ir/mobile/article_3657.html?lang=fa

Engels, D., & Zhou, X. N. (2020). Neglected tropical diseases: an effective global response to local poverty-related disease priorities. *Infectious diseases of poverty*, 9(1), 1-9.

<https://idpjournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40249-020-0630-9>

Hansen, J., Hellin, J., Rosenstock, T., Fisher, E., Cairns, J., Stirling, C., ... & Campbell, B. (2019). Climate risk management and rural poverty reduction. *Agricultural Systems*, 172, 28-46.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0308521X17307230>

Judy Baker and Nina Schuler, (2005). Analyzing urban poverty ; a summary of method and approaches, World Bank, p: 3)

<https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-3399>

Lamont, Rawi, Yoshiko M. Herrera, Alastair Iain Johnston, and Rose McDermott. (2006). "Identity as a Variable: A Guide to Conceptualization and Measurement of Identity." Cambridge, MA.

http://www.npc.umich.edu/publications/workingpaper06/paper10/working_paper06-10.pdf

Lucci, P., Bhatkal, T., & Khan, A. (2018). Are we underestimating urban poverty?. *World development*, 103, 297-310.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X17303467>

Lopez, Garcia. Angel, Miquel.,(2010), "Population Suburbanization in Barcelona, 1991-2005: Is its Spatial Structure Changing?", *Journal of Housing Economics* 19, 119- 132.

https://www.researchgate.net/publication/46496981_Population_suburbanization_in_Barcelona_1991-2005_Is_its_spatial_structure_changing

Masika, Rachel.Dehaan, Arjan Baden, Sally. (2001) "Urbanization and Urban Poverty: A Gender Analysis, Bridge, PP16.

<https://ideas.repec.org/p/ess/wpaper/id7104.html>

Mizhel, A.(2008). „The urban context and poor people" : A People Approach to Reducing Poverty, Doctoral Thesis.

https://www.academia.edu/41480162/Final_RESEARCH_ON_DETERMINANTS_OF_URBAN_POVERTY

Moges, A G.,(2013), Political Economy of Poverty Reduction, *International Journal of African Development*, Vol. 1, No. 1, PP. 19-39.

<https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1005&context=ijad>

Morese, R., Palermo, S., Defedele, M., Nervo, J., & Borraccino, A. (2019). Vulnerability and social exclusion: risk in adolescence and old age.

https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=KJn8DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA11&dq=The+roots+of+poverty&ots=zbV8abVder&sig=Ai2wr_DoCOEfRzwoDRMVOtH00A

Rami B.H. Kacem(2018). Poverty index vs richness index a new way to analyze the determinants of poverty.

<https://ideas.repec.org/a/eme/ajempp/ajems-04-2018-0110.html>

Rauhut, D. (2019). A Rawls-Sen approach to spatial injustice. *Social Science Spectrum*, 4(3), 109-122.

<http://socialspectrum.in/index.php/sp/article/view/132>

Romero, J. C., Linares, P., & López, X. (2018). The policy implications of energy poverty indicators. *Energy policy*, 115, 98-108.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421517308789>

Simler, Kenneth R. And Arndt, Channing (2006). Poverty Comparisons with Absolute Poverty Lines Estimated from Survey Data, FCND Discussion paper 211.

<https://ebrary.ifpri.org/digital/collection/p15738coll2/id/3685>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی